

EL «mal de cor» de Santa Teresa i la greu malaltia de Caterina de Cardona (1)

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 24-05-2021

Notes per a la identificació de Teresa de Jesús amb Teresa de Cardona.

(Publiquem avui la primera part d'aquest aprofundit estudi d'En Jordi Bilbeny).

Les traces de la malaltia crònica i consumptiva

Diu Teresa de Jesús, en relatar la seva biografia, que «la mudanza de la vida, y de los manjares me hizo daño à la salud. Que aunque el contento era mucho, no bastò. Comenzaronme à crecer los desmayos, y diòme un mal de corazon tan grandíssimo, que ponia espanto à quien lo veìa», raó per la qual, i «como era el mal tan grave, que casi me privaba el sentido siempre, y algunas veces del todo quedaba sin èl»[1], el seu pare, amb grans diligències, la va dur als metges més propers. Però va ser en va.

I, llavors, «procurò llevarme à un lugar à donde havia mucha fama de que sanaban alli otras enfermedades, y ansi dixeron haria la mia»[2]. On fos que el seu pare la portés ?que al text no s'explicita?, Teresa objectiva que «estuve casi un año por allà, y los tres meses dèl padeciendo tan grandissimo tormento en las curas que me hicieron tan recias, que yo no sè como las pude sufrir; y en fin, aunque las sufrì, no las pudo sufrir mi sujeto»[3]. I una mica més endavant, hi torna a insistir: «Estuve en aquel Lugar tres meses con grandissimos trabajos, porque la cura fue mas recia que [la que] pedia mi complexion: à los dos meses à poder de medicinas me tenia casi acabada la vida; y el rigor del mal de corazon de que me fuì à curar, era mucho mas recio, que algunas veces me parecia con dientes agudos me asian dèl, tanto que se temiò era rabia»[4].

Com hem pogut constatar, el «mal de cor» de la Santa era immens i tan profund que, en no poder-lo resistir, li comportava un desmai rere un altre. Els metges que el seu pare va fer que la visitessin tampoc no la van ajudar ni gaire ni gens. I les cures que li van aplicar, més que alleugerir-la, la van perjudicar encara molt més, fins a tal punt que Teresa, amb els turments incomportables que patia, es pensava que es moria. El «mal de cor» que s'havia anat a curar, contràriament del que el seu pare va pretendre, encara se li va intensificar més i li provocava un dolor tan fort com si unes dents agudes se li clavessin a dins. Com a resultat de tot aquest malestar punyent, Teresa escriu que «ninguna cosa podia comer, sino era bevida» i, per això, va caure en un estat «de gran hastio, calentura muy contina, y tan gastada, porque casi un mes me havian dado una purga cada dia». Teresa es plany que, per culpa del mal, «estaba tan abrasada, que se me comenzaron a encoger los nervios, con dolores tan incomportables, que dia, ni noche ningun sosiego podia tener»[5].

Com que, més que millorar, empitjorava, «me tornò à traer mi Padre, à donde tornaron a verme Medicos: todos me desahuciaron, que decian sobretodo este mal estaba etica»[6]. Però a ella, el parer dels metges tant se li'n donava, car advera que «desto se me daba à mi poco, los dolores eran los que me fatigaban, porque eran en un sèr desde los pies hasta la cabeza; porque de nervios son intolerables, segun decian los Medicos, y como todos se encogian, cierto que si yo no lo huviera por mi culpa perdido, era recio tormento». I conclou: «En esta reciedumbre no estaria mas de tres meses, que parecia impossible poderse sufrir tantos males juntos»[7].

Si ens hi tornem a fixar amb deteniment, veiem de nou que el seu mal era tan profund i contumaç, que els metges la van desnonar i la van deixar per «ètica». És a dir, que la van donar per impossible, perquè van considerar que patia una malaltia crònica, sense cura, consumptiva. Sembla que a ella tant se li'n donava el parer del metges, perquè eren els dolors els qui feien que se li encongissin els nervis. I, encara que el text no deixi del tot clar el motiu, perquè la frase és ambigua, a Teresa l'ajuda a suportar els turments ?a més a més de l'oració interior, que diu en d'altres llocs[8]? el fet que assumia que allò que li passava era «per la seva culpa». De fet, l'únic antecedent al text, concordant amb «lo huviera por mi culpa perdido», és «un ser». No hi ha res més, llegint-ho per on ho llegim, que pugui fer concordar el «lo huviera» amb un sintagma anterior. I, malgrat la boira sintàctica, si assumíssim que els dolors que li encongien els nervis arreu de l'«ésser», els podia suportar perquè ella sabia que «l'havia perdut per la seva culpa», la frase tindria sentit. És a dir, que Teresa, atesa la malaltia tan llarga i dolorosa que patia, havia perdut l'«ésser», o el cos, per raó d'alguna cosa que havia dit, pensat o fet i de la qual ella n'era l'única responsable. I, per això mateix, se'n sentia «culpable».

Llavors, Teresa escriu que es va voler confessar, però, com que «pensaron, que era miedo a morirme; y por no me dar pena, mi Padre no me dexò»[9]. I acte seguit, subratlla: «Diòme aquella noche un parasismo, que me durò estar sin ningun sentido quatro dias poco menos: en esto me dieron el Sacramento de la Uncion, y cada hora o momento, pensaban espiraba, y no hacian sino decirme el Credo, como si alguna cosa entendiera. Tenianme à veces por tan muerta, que hasta la cera me hallè despues en los ojos. La pena de mi Padre era grande, de no me haver dexado confessar; clamores y oraciones à Dios muchas: bendito sea èl que quiso oìrlas, que teniendo dia y medio abierta la sepultura en mi Monasterio esperando el cuerpo allà, y hechas las honras en uno de nuestros Frayles fuera de aqui, quiso el Señor tornasse en mi»[10]. Teresa, malgrat tot, no es mor, però «los dolores eran incomportables con que quedè, [i] el sentido poco»[11]. I al capítol següent, Teresa es complau a detallar les conseqüències físiques d'haver tingut un peu i mig a la tomba: «Quedè destos quatro dias de parasismo de manera, que solo el Señor puede saber los incomportables tormentos que sentia en mi. La lengua hecha pedazos de mordida: la garganta de no haver passado nada, y de la gran flaqueza que me ahogaba, que aun el agua no podia passar. Toda me parecia estaba desconyuntada, con grandissimo desatino en la cabeza. Toda encogida hecha un ovillo, porque en esto parò el tormento de aquellos dias, sin poderme menear, ni brazo, ni pie, ni mano, ni cabeza, mas que si estuviera muerta, si no me meneaban; solo un dedo me parece podia menear de la mano derecha»[12].

Quan, finalment, la canvien de monestir per veure si millorava, la situació era la que era: «A la que esperaban muerta, recibieron con alma; mas el cuerpo peor que muerto, para dar pena verle. El estremo de flaqueza no se puede decir, que solos los huessos tenia: ya digo, que estar ansi me durò mas de ocho meses: el estar tullida, aunque iba mejorando, casi tres años»[13]. Escriu la Santa, que, de mica en mica es va anar recuperant de la malaltia i els patiments extrems, però que, comptat i debatut, les molèsties posteriors no li van acabar de desaparèixer mai, ja que, «aunque sanè de aquella tan grande, siempre hasta ahora las he tenido, y tengo bien grandes; aunque de poco acà, no con tanta reciedumbre, mas no se quitan de muchas maneras». I rubrica: «En especial tuve veinte años vomitos por las mañanas, que hasta mas de medio dia me acaecia no poder desayunarme; algunas veces mas tarde»[14].

L'enigmàtica causa que li va provocar la malaltia

Com hem vist, la malaltia de Teresa la va dur a les portes de la mort i la va deixar tocada i postrada: quasi vuit mesos sense poder-se moure i tres anys tolida, o baldada, amb seqüeles que li van arribar a durar uns vint anys. Entre les més persistents, hi ha els vòmits continuats cada matí, que no li permetien, de vegades, ni tan sols dinar. Pel que ens assegura la Santa, tot va provenir de quelcom que ella reconeix amb contrició que va pensar, dir o fer, però que sembla que el censor ha suprimit, perquè no té cap sentit parlar tan llargament i profusa de la malaltia, amb tants detalls i senyals, i no indicar-ne la causa, llevat que la causa mateixa ens revelés quelcom de la seva vida o de la seva personalitat que no es pogués transmetre en una obra pública. Llavors, com que jo no trobo cap sentit a amagar la causa de tants dolors i patiments, especialment perquè va ser a partir d'aquí, d'estar quatre dies com morta, que va començar a tenir visions transcendents i, també a partir d'aquí, que va començar a parlar amb éssers ultrasensorials, i va desenvolupar, també d'ençà de la malaltia, una mística nova i renovadora de l'espiritualitat moderna, considero molt estrany que Teresa no en pogués dir la causa.

A més a més, com que el llibre l'escriu, segons ella mateixa ens reporta, perquè un seu confessor li va ordenar que ho fes «molt per menut i amb claredat»[15] i «amb tota claredat i veritat»[16]; o, com hi insisteix, «que ho escrivís tot, i tota la seva vida, sense deixar res»[17], és encara més estranya i incomprensible aquesta omissió: que deixés d'escriure precisament això. Perquè si ella, d'alguna o altra manera, se'n sent culpable, amb més raó ho havia d'explicar, atès que també reconeix que se li ha ordenat escriure la seva vida, perquè «digués els meus grans pecats»[18]. Per la qual cosa, jo considero que la causa de la malaltia, majorment perquè no la podem lligar a cap tema de fe ni a cap dogma catòlic que obligués a silenciar-la, ha estat obliterada a consciència pels censors, perquè delatava alguna cosa altament significativa i reveladora de la biografia de la Santa que s'havia d'ocultar per raons d'estat.

Sigui com sigui, Teresa va patir una malaltia terrible que la va transformar totalment i va donar un nou, profund i revelador sentit a la seva existència. De quina malaltia, doncs, es tracta? Ella parla sempre ?almenys les vegades que en parla? d'un «mal de cor». Ho hem pogut llegir fa uns moments, car ho he exposat més amunt amb les seves paraules textuals: «mal de corazon». O «de coraçon», si fem cas de l'edició de Salamanca del 1588[19]. És el mateix mal que els seus primers biògrafs expliquen també que tenia. Així, En Francesc de Ribera, en parlar de les malalties que va tenir la Santa i com se'n va guarir, ens assegura que «las enfermedades yvan creciendo; tenia desmayos y gran mal de coraçon, y otros muchos males, con que muchas vezes quedava sin sentido»[20]. I el Mestre Julià d'Àvila, que va ser el primer capellà de Teresa, subscriu alhora que «la dió el Señor tantas y tan grandes enfermedades, y desmayos, y mal de corazon, y otros males, que aún no se saben descir»[21]. De quin «mal de cor», doncs, exactament, es tracta? Què n'han opinat i opinen els seus biògrafs i els especialistes de la seva malaltia?

La interpretació mèdica del «mal de cor»

Al 1894, el doctor Arturo Perales, a través de les explicacions que Teresa mateixa ens fornia al llarg dels seus escrits, va fer una diagnosi de la malaltia. Segons ell, «que Santa Teresa de Jesús patí una malaltia perfectament caracteritzada per la ciència mèdica, ho demostren diversos paràgrafs de la Vida escrita per ella mateixa»[22]. Són els que he descrit més amunt, que, un cop llegits i reproduïts pel doctor Perales al seu estudi, assegurava: «Advertiu que la Santa no només comença a descriure la seva malaltia a les dites ratlles, sinó que també la denomina mal de cor, nom donat a Espanya des de molt antic als accessos de la histèria i l'epilèpsia, i vulgaritzat de tal manera en moltes localitats espanyoles, que encara es conserva entre les persones que desconeixen el tecnicisme científic»[23]. Així mateix, En Ramon Leon, també a les darreries del segle XIX, ponderava igualment que «l'afecció més greu que turmentà la Santa fou aqueixa terrible neurosi cerebral i ganglionar, tan poc coneguda llavors i que anomenem l'histerisme»[24].

És a dir, que, per En Ramon Leon i pel doctor Perales, Santa Teresa va patir d'histèria, tot i que, com el mateix Perales reconeix, Teresa, per contra, «es distingí molt de les dones que pateixen aquest mal, per les seves qualitats intel·lectives i morals»[25]. Així, especifica que, «en lloc de la inconstància, la frivolitat, els apassionaments injustificats i viciosos, els esbossos de monomanies, i la manca de valor i energia que sempre revelen aquesta mena de pacients, es veié la insigne reformadora perseverant, festiva i animosa, dominar amb admirable talent i fermesa de voluntat no solament els obstacles de tot gènere que s'oposaren als seus projectes i fundacions, sinó també els cansaments, vel·leïtats, capricis i tortures; en una paraula, els mil motius de flaquesa i abatiment que li proporcionaven els mals o treballs que suportà tants anys amb paciència exemplaríssima»[26]. I a fi d'explicar amb arguments científics aquesta raríssima simptomatologia, al doctor Perales només se li acudia concloure que l'excepcionalitat en la histèria de la Santa va ser deguda a «l'influx sobrenatural dels auxilis divins que el Suprem dispensador de tota virtut i fortalesa prestà a la Santa»[27]. Amb tot, si els símptomes de la histèria en el cos de la Santa van ser tan diferents dels de la majoria de les dones que també els patien, fins al punt que són l'antítesi de la mateixa malaltia, més que atribuir-ho a les seves qualitats morals o intel·lectuals, jo suggeriria que, tal vegada, no va patir una histèria normal. O potser ni tal sols no va patir d'histèria, ni cap malaltia mental, perquè, com testimonia Na María Leticia Sánchez, el coma profund en

què va entrar Teresa «no té res a veure amb un atac histèric ?som davant d'una de les dones més equilibrades del seu temps?, ni fou infecció tuberculosa, ni paludisme mal curat, ni tampoc epilèpsia, atès que una convulsió d'aquestes, i això es dedueix dels seus escrits, només la patí aquesta vegada»[28]. Que no patí epilèpsia també ho confirma Na Bety Álvarez, ja que, per ella, «l'epilèpsia és una malaltia crònica, en què els atacs de convulsions es repeteixen múltiples vegades durant la vida», mentre que Teresa tan sols els hauria patit un cop[29].

Darrerament, el psiquiatre i doctor en Medicina i Cirurgia Jesús Sánchez-Caro ha confirmat que la Santa no va desenvolupar cap patologia mental, atesos «els escassos o nuls efectes que sobre la seva salut mental tingué la malaltia»[30]. Segons ell, «tots els epileptòlegs tenen clar que l'epilèpsia és "una afecció crònica", d'etiologia diversa, caracteritzada per crisis recurrents»[31]. Amb tot, Teresa tan sols «patí exclusivament unes convulsions simptomàtiques ocasionals en el decurs evolutiu d'una malaltia infecciosa crònica que li afectà el cervell una sola vegada a la vida»[32]. Per això, creu que aquesta solitària i única crisi és «l'argument més important que es pot esgrimir en contra del diagnòstic d'epilèpsia de la Santa»[33]. I l'Héctor Cáceres, en parlar de la presumpta història que alguns metges i estudiosos han assignat a Teresa, ha subratllat: «Si Teresa hagués patit aquesta malaltia, ostentaria seqüeles de deteriorament mental i, per un lector avisat en l'obra teresiana, no considero que sigui possible detectar dit símptoma; per tant, tampoc no patí aquesta malaltia ni és l'origen dels seus fenòmens místics»[34].

Avui dia, les diagnosis mèdiques, més que suggerir una malaltia mental, ja s'han decantat, seguint fidelment el relat teresià, cap als problemes cardíacs. Les antigues hipòtesis han quedat obsoletes i cal tornar a llegir els textos de la Santa. Aquest és també el parer del doctor Sánchez-Caro, que considera que «cal estudiar de nou els seus escrits, sobretot el seu relat autobiogràfic, les seves cartes i les seves confessions més íntimes per "defensar-la" de tot un gavadal de diagnòstics totalment erronis»[35]. I hi afegia que, amb motiu de la celebració del Vè Centenari de la seva Naixença «aparegueren articles, llibres i, fins i tot, declaracions en els mitjans públics on es falsejà, unes vegades més o menys intencionadament, i d'altres, la majoria, per simple desconeixement, la veritable naturalesa de les seves malalties»[36]. Per tant, si hi ha metges que consideren que cal tornar a revisar els escrits teresians a fi de poder fer llum en els orígens de la seva malaltia, perquè, les causes aportades per a la seva correcta comprensió semblen poc encertades o obertament esbiaixades, jo no m'hi oposaré pas. Ans al contrari: recomano també que ens tornem a arremangar i ens tornem cautelosament a llegir totes aquelles fonts escrites que ens puguin ajudar en aquesta comesa tan complexa i delicada.

Aleshores, si la Santa deia d'ella mateixa que tot li provenia d'un dolorosíssim i espantós «mal de coraçon», semblaria adient que metges, especialistes i biògrafs li donessis un cert crèdit i miressin d'explicar els seus grans mals a través d'una malaltia cardíaca. Així ho va fer al 1722 el Pare Joseph Antonio Butrón, en objectivar que «adoleciò de mal de corazon Santa Teresa»[37], un mal que, per descomptat, era cardíac, ja que «Aquel corazon grande, en quien cabia/ Todo el giro de su orden capazmente», de cop i volta, «Cediò, y Teresa se ostentò postrada/ Con menos corazon mas esforçada»[38]. I així ho faran ja també tots els seus estudiosos i biògrafs del segle vint en avant. Al 1932, En Roberto Nóvoa opinava que Teresa hauria pogut tenir un «infart de miocardi», puix té «la sospita que la Santa fou víctima d'un o més accessos "d'angina pectoral" ?angina de pit?, la manifestació subjectiva de la qual és un dolor de cor acerb»[39]. Al cap de poc, ja al 1952, En Pablo Bilbao esmenta el «mal de cor» i creu que es tracta d'una «debilitat cardíaca»[40]. Conformement, al 1982 Efrén de la Madre de Dios i l'Otger Steggink, pels quals aquest tan repetit mal de cor «és un dolor possiblement cardíac com el que es presenta a les pericarditis o mediastinopericarditis»[41]. Semblantment, al 1998, En Rüdiger Dahlke, que estudia el paper de les malalties en la transformació espiritual del malalt, opina que «l'atac al cor que patí Santa Teresa de Jesús fou possiblement el que la conduí a seguir un determinat camí a la vida»[42]. També el Catedràtic en Medicina Avelino Senra, al 2006, està convençut que «el dolor cardíac [que patia Teresa] només pot ser degut a una pericarditis»[43], ja que, com no podia ser altrament, «Santa Teresa patí una síndrome de pericarditis amb dolor cardíac»[44]. I, mentre al 2014, En Fidel Sebastián assegura que els símptomes descrits per Teresa «apuntarien a una pericarditis crònica infecciosa»[45], al 2015, la María Leticia Sánchez afirma que, «als segles XVI i XVII s'entenia per mal de cor un dolor perllongat al múscul cardíac d'origen desconegut»[46]. Finalment, al 2017, l'esmentat doctor Sánchez-Caro, en comentar els passatges de la Santa que parla del «mal de cor» i dels dolors físics que li provocava, remarca que Teresa «ens parla del seu dolor cardíac de tipus constrictiu»[47]. Tot afegint: «Les seves molèsties i dolors de cor eren deguts a la pericarditis infecciosa que patia; [car] ella parla múltiples vegades del mal de cor en el sentit de dolor cardíac»[48]. I, conformement, també el professor Senra està convençut que «un procés febril perllongat pot donar lloc a aquestes situacions de marejos i dolor precordial, sobretot si, com sembla molt probable, [Teresa] tingué una pericarditis»[49]. O, fins i tot, «miocarditis», com recull i cita ell mateix de les opinions del doctor Amador Schüller[50].

Hem vist, doncs, com un cert nombre d'entesos interpreten directament el «mal de cor» que descriu Teresa com un veritable dolor cardíac. La quasi totalitat de metges, erudits, diletants i biògrafs de la Santa que he pogut llegit parlen concordament i amb unanimitat d'una malaltia cardíaca o una cardiopatia. Però el Dr. César Fernández-Ruiz, no. En abordar el repetidíssim tema del «mal de cor», ens recorda que Teresa el descriu tot sovint al llarg dels seus escrits. I tot

seguit observa: «Ni una sola vegada en la seva detallada autoanàlisi, que durà tot la vida, no apareix cap al·lusió a edemes, cianosi, [o] disnea, símptomes molt cridaners de cardiopatia, que, sense dubte, hauria anotat. I aquest perllongat mal de cor fou compatible amb una enorme activitat física, incòmoda i fatigosa. Jo crec que es pot descartar amb seguretat tota cardiopatia orgànica i acceptar el cor irritable d'una disneurovegetosi»[51], que és una patologia on destaquen les nàusees i els vòmits[52]. I que, per tant, coincideix, d'alguna manera també, amb el que relata la Santa. I ja seríem a l'aparell digestiu.

Ara, si ens hi fixem amb deteniment i tornem a llegir els mots exactes de Teresa, veurem que el dolor que ella detalla de tenor tan minuciosa, i que li va causar aquells mals espantosos i incomportables, és un dolor intestinal. Mirem-ho un altre cop. Així, Teresa ens innova d'antuvi que el mal li prové de quelcom que va menjar, car assegura que «la mudanza de la vida, y de los manjares me hizo daño à la salud». Cosa que certifica amb totes les lletres l'Avelino Senra, car, per ell, «la mateixa Santa atribueix la seva malaltia a la presa d'algun aliment»[53]. I símilment fa Na María Letícia Sánchez: «Començà a trobar-se malament, i ella mateixa ho atribuí a la ingesta d'algun aliment»[54]. És, per tant, innegable ?i ningú no ho nega? que Teresa va menjar alguna cosa o algunes coses que produirien els terribles dolors intestinals que va patir. Ho diu ella i així, com hem vist, ho entenen també els estudiosos. Per la Santa, a partir d'aquí es desencadena la seva atroç malaltia, perquè, just després d'haver ingerit aquests «manjares» (que són «menjars») estranys, «comenzaronme à crecer los desmayos, y diòme un mal de corzazon tan grandíssimo, que ponia espanto à quien lo veìa».

Sembla força obvi que no té primer un «mal de cor» que li provoqui els desmais, sinó que la ingesta dels menjars li provoca alhora desmais i un «mal de cor» tan gran que espantava tothom que el veia: que en veia els efectes, és clar. I els efectes del «mal de cor», no són l'asfíxia, ni el cansament, ni la taquicàrdia, ni el dolor al pit, com hauria estat d'allò més normal, sinó el dolor estomacal, puix que Teresa escriu que «ninguna cosa podia comer, sino era bevida». I com que els dolors continuaven més i més forts, el seu pare la va dur a un lloc on hi havia algú que tenia fama de guarir el que els metges no podien. Però aquí, en comptes que la persona en qüesitó li fes massatges al cor ?o al pit?, fer-la reposar o donar-li sedants, perquè el cor no s'estimuli més del compte, el que li fa són unes grans purgues intestinals. O com diu Teresa mateixa, que durant «casi un mes me havian dado una purga cada dia», cosa que la va dur a les portes de la mort. La María Leticia Sánchez, malgrat creure que Teresa té «un dolor perllongat al múscul cardíac d'origen desconegut, provocat, segons es creia, per un gran esforç o pel simple cansament»[55], per contra, assegura que la van portar a una curandera «especialista en intestins» i que l'havia de tractar amb «herbes purgants i diürètiques»[56]. I En Senra, que opta també per cercar les causes de la malaltia al ventre, pensa que Teresa «tenia disfàgia fins i tot per a líquids per raó d'una esofagitis»[57]. Raó per la qual el pare la va dur a una curandera «experta en dolors abdominals», que la va tractar «amb herbes purgants i diürètiques, l'ús popular de les quals era molt freqüent en el passat»[58]. Les purgues, doncs, ens indiquen novament que el dolor, i possiblement la infecció, era al ventre i no pas al cor. Com que Teresa subratlla amb èmfasi que no podia menjar res sòlid, Na Sánchez considera que això era fruit d'una «disfàgia»[59], que no és res més que la dificultat per engolir aliments[60]. Per ella, la Santa «parla, així mateix, de fluxos d'estómac, que són hemorràgies digestives, provocades per vòmits importants, per úlcera, o per un càncer gàstric, que poden anar acompanyats per basques o retorçons a l'estómac, que indueixen al vòmit»[61].

Certament, Teresa, en aquest punt, és ben explícita, car escriu, com ja hem llegit, que «tuve veinte años vomitos por las mañanas, que hasta mas de medio dia me acaecia no poder desayunarme». Les conseqüències de la disfàgia es faran visibles ben aviat al cos de Teresa. I com hem vist que ella mateixa descriu, els dolors la van paralitzar: «En esto parò el tormento de aquellos dias, sin poderme menear, ni brazo, ni pie, ni mano, ni cabeza, mas que si estuviera muerta». Però tot provenia, no pas de cap arrítmia o de cap inflamació al cor, sinó del mal estat del seu estómac, que no li permetia menjar re. Just per això Na María Leticia observa que Teresa «quedà paralítica i amb intensos dolors durant tres anys, i això fou degut a l'afectació dels nervis motors perifèrics per raó de la polineuritis i la persistència de la disfàgia per a sòlids»[62]. És a dir, que per culpa de no poder engolir aliments i viure en una desgana permanent va arribar a «un estat de caquèxia extrema ?desnutrició?»[63], altament perillós per a la seva salut.

Però, llavors, si com queda més que palès, Teresa va patir uns terribles mals de panxa, que no li permetien menjar re, i el poc líquid que ingeria el vomitava, per què va escriure que va patir un terrible «mal de corazón»? I, ¿per què, mentre uns entesos ens parlen d'una cardiopatia, d'altres asseguren que el que realment va causar tots els seus mals va ser una infecció intestinal produïda per la ingestió d'algun aliment? On és el malentès? ¿Podria ser que aquest mateix malentès portés el Pare Silverio de Santa Teresa a assegurar que «no se sap quin fou el mal que l'afligí tan fortament»[64], a despit de totes les traces escrites per Teresa? O la confusió podia venir del mateix text teresià? Podia ser que ella volgués dir una cosa i n'escrivís una altra? O que n'escrivís una i el copista n'anotés una altra en el moment de passar el manuscrit a net? O encara: que ella n'anotés una en una llengua i algú ho traduís i, fruit de la traducció, i del canvi de sentit entre l'una llengua i l'altra, entréssim en una confusió lingüística insalvable, i vinguessin tots els errors interpretatius i totes les relliscades en la diagnosi, des del segle XVI fins avui mateix?

Si m'he allargat tant amb les referències a la malaltia de Teresa, els símptomes i les seqüeles posteriors que va patir, és perquè considero que aquest és un tema capital, no tan sols per escatir qui era el personatge real que s'amaga darrera la insidiosa recreació censora de la seva biografia, sinó també i fonamentalment per saber quina era la seva llengua materna i la llengua amb què va escriure els seus llibres.

Ja a l'any 2000, en llegir el seu Libro de la Vida[65], em vaig adonar que, per raó de la llengua que hi feia servir, plena de catalanismes, catalanades i errors de traducció[66], i d'algunes dades biogràfiques que posteriorment vaig remarcar en tertúlies i conferències[67], no podia ser la dona castellana, sense estudis, que se'ns repeteix fins a l'avorriment, sinó que havia de ser una dama catalana amb una gran formació cultural, d'una família noble i notable, monja de València o Barcelona[68]. I encara més: no podia ser una monja castellana, perquè la història i la biografia oficials de Santa Teresa ens recorden, un cop rere un altre, que no va posar mai els peus a la Nació Catalana, on se li haurien pogut enganxar tant aquells mots i aquelles construccions lingüístiques estranyes a la llengua mesetària, com el seu sesseig pronunciat i omnipresent, llavors inexistent a Castella[69]. Així, per l'Amado Alonso, «tenim testimonis nombrosos directes que al segle XVI es diferenciaven s i z a totes les regions castellanes, fins i tot a quasi tota Andalusia»[70]. I en parlar de l'origen del sesseig americà, amolla: «Els qui admeten el primitiu sesseig americà donen per suposat que el sesseig existia a Espanya com a estat lingüístic a l'època del descobriment. Però no és així. Llevat de casos personals, o tal vegada d'algun lloc aïllat que no hagi estat precisat, el sesseig no ha tingut existència a Castella"[71]. És clar, no existia a Castella, però a Catalunya sí. A la Catalunya que escrivia en castellà o es traduïa al castellà. I es marcava, com és d'habitud, escrivint ce trencada o dues esses. Cosa quasi idèntica o idèntica del tot al que escriu Teresa de Jesús.

Ho relleva l'Antonio Sánchez en comentar les lletres que feia servir la Santa en el seu alfabet: «La Ç, caiguda avui en complet desús, no només hi figura, sinó que és una de les més principals»[72]. I no només això, sinó encara molt més, perquè aquest mateix filòleg i historiador castellà subratlla decidit: «La C, com a so tènue o dolç i la Z, com a aspre i dur, són, per dir-ho així, fora de l'alfabet teresià»[73]. Comenta que «la nostra escriptora, en lloc de l'una i l'altra articulació, escriu la que ha desaparegut del tot del sistema actual: la Ç»[74]. I acaba reblant que d'aquesta lletra «es val sempre la nostra escriptora, igualment davant d'a, o, u, quan nosaltres posem Z, que davant e, i, en què escrivim C»[75]. És a dir, que fa servir aquesta grafia com la feia servir un català del segle XVI i com, tot sovint encara, la fa servir al segle XX.

Com us anava dient, va ser tan forta i tan pregona aquella impressió lingüística, que d'ençà d'aquell any vaig començar a defensar que Santa Teresa era una monja catalana, amb la biografia falsejada i amb l'obra traduïda. I que ja la podíem començar a vindicar com una de les més grans i universals escriptores i místiques en llengua catalana. Ni la literatura ni la mística no s'improvisen. Una cosa és l'amor a Déu i a la vida, la vivència d'eternitat, l'experiència d'unió de l'ànima amb Déu, i la seva revelació parlada a les orelles d'algú. Però una altra cosa és la redacció de tot plegat i la subtilització en mística. Fa poc, En Joan Cassola també ho havia preconitzat, en fer veure que Teresa de Jesús era imbuïda d'una religiositat cent per cent catalana, i d'una concepció amorosa que recollia dels trobadors i d'En Ramon Llull[76]. Érem aquí: sabia que Santa Teresa era catalana i catalanoparlant: ho delatava ?com he dit? el seu vocabulari, la seva sintaxi, la mala conjugació verbal, el seu sesseig omnipresent, que es pot observar sense cap esforç en edicions més respectuoses amb la seva escriptura originària[77] i, sobretot, ho palesava el seu més absolut desconeixement de la llengua castellana.

De fet, vaig agafar el Libro de la Vida amb l'únic propòsit de cercar-hi l'experiència espiritual de la santa, però vaig trobar-me de seguida amb la ingent sorpresa de la llengua. Amb la sorpresa colpidora de la llengua. Car, per mi, era una llengua no gens desconeguda, ja que s'hi donaven tot un seguit d'incorreccions que també es donaven en els cronistes d'Índies que jo jutjava catalans, en el llenguatge d'En Cristòfor Colom, que ja havia demostrat que era el barceloní Joan Colom i Bertran[78], i en molts d'altres escriptors catalans, les obres dels quals havien estat forçades a ser traduïdes al castellà[79].

En parlar de l'escriptura i la llengua de la Santa, En Francisco Rico, també constatava, si bé amb una naturalitat per mi encara més corprenedora, que Teresa no sabia escriure en castellà: «La santa es troba a la seva època amb una multiplicitat de normes fonètiques, totes acceptables per ella i, en la varietat de les quals, per tant, no parava cap atenció. La seva pèssima memòria (a la qual tan sovint es refereix) i la seva forma de lectura, "extraient" les paraules del text i rumiant-les en el seu si, fent-les substància pròpia i oblidant-ne l'origen, li impedien en molts casos fer servir la guia de l'ortografia docta usual dels llibres»[80]. La manca d'un sistema articulat ortogràfic en l'escriptura de Teresa no era cap innovació. Ja al segle XIX, En Dionisio Chaulié, per bé que opinant sobre la poesia de Teresa, i recordant els escriptors que a final del segle XVI «prescindien de la gramàtica»[81], etzibava que Teresa «menysprea les formes del llenguatge. Escriu sense cap pretensió ni se cenyeix al mètode» gramatical[82]. L'Alberto Blecua creu que tenia una

«sintaxi caòtica»[83]. És a dir, que escriu com vol, sense cap norma, ni sintàctica ni ortogràfica.

Però és que ni tan sols domina els pronoms, car, com assenyala Na Francesca Caimari, Teresa «confon el datiu i l'acusatiu de les formes complementàries de tercera persona, originant així: leisme, laisme i loisme»[84]. Una confusió ?sigui dit de passada? molt corrent a les traduccions del català al castellà, que encara no té cap estudi competent, però que ha estat indicada, en petita escala, per En Francisco Calero[85] i Na Montserrat Camps[86]. Na Caimari veu normal totes les irregularitats sintàctiques de la Santa, com la confusió i barreja indiscriminada dels verbs SER i ESTAR[87], tan típica dels catalans que parlen o escriuen en castellà. En aquest sentit també remarca la confusió dels verbs HACER i DAR, car Teresa escriu «ME HACE LASTIMA»[88], sense no veure-hi tampoc cap interferència de la llengua catalana. I, amb una tranquil·litat astoradora, afirma que «al Segle d'or, l'empre que es feia de les preposicions dista en alguns aspectes de l'actual; hi havia menys rigidesa en les competències de les unes i les altres»[89]. I, bo i que fins a cert punt, amb matisos i contrapunts, una elasticitat així podria ser real, el que em sembla ja inconcebible és que cregui que «quasi totes servien per quasi tot»[90]. Perquè això demostra, com en l'ortografia, o bé que Teresa no tenia cap mena de criteri lingüístic o bé que la seva llengua no era la castellana. Que és el que jo crec i defenso. Per Na Caimari, Santa Teresa escriu «EN en lloc de DE», «EN en lloc de PARA» o «EN en lloc d'A»[91], sense oblidar, com jo he observat, i hem observat tots, en els escriptors catalans traduïts, la ja més que típica i general confusió d'escriure «POR en lloc de PARA» o «PORQUE en comptes de PARA QUE»[92].

Anàlogament, En Rafael Cano, a les seves lliçons de literatura, remarca que «en el seu estil i llenguatge hi sol haver incorrecció i negligència»[93]. És una manera educada de dir-ho, car En Ramón Menéndez Pidal amollarà ja sense embuts que «la incorrecció gramatical arriba a extrems de vegades insofribles»[94]. Ell mateix, més endavant, i des d'una perspectiva idèntica, manifestarà que Teresa, a l'hora d'escriure, «trastocava els mots usuals»[95], que, més que curiosos, trobava «grollers»[96]. Aquest eminent erudit castellà continua remarcant que Santa Teresa, «als seus autògrafs es desvia de la grafia corrent dels llibres per ella llegits», cosa que li fa escriure «an per aún; anque, aunque, cuantimás, cuanto más; naide (Carles V fa servir la variant culta nadi); ipróquita, proquesía, hipocresía; catredático; primitir, permitir; muestro, nuestro; traurdinario, extraordinario; pusilámine, pusilaminidad; carractollendas, carnestolendas, etc., etc.»[97]. I pondera que Teresa fa servir aquell llenguatge desastrós i bast «perquè es vol prear d'estil groller i ermità»[98].

Des d'aquest caient, En José García s'adona i relleva que «pel camí de la naturalitat, Santa Teresa arriba al terreny de l'incorrecte: les seves frases son plenes d'errors sintàctics i vulgarismes de lèxic»[99]. I com En Menéndez Pidal, també està convençut que el seu desconeixement ortogràfic i la seva incúria lèxica, cal atribuir-los, «més que no pas a ignorància o descuit ?possible, per descomptat, en més d'un cas?, a un humil propòsit de no voler passar per sàvia»[100]. Però, si bé encara es pot admetre que Teresa vulgui fer servir un llenguatge corrent, d'estar per casa, escrit a rajaploma i sense gaires miraments, a fi d'apropar-se a la gent més senzilla, ja m'és impossible d'empassar que quan parlés de coses per ella devotes i sagrades fos igual de barroera i inculta. Això sí que ha pertorbat En Menéndez Pidal, que, en adonar-se'n, remarca: «L'intencional que era en Santa Teresa apartar-se del llenguatge comú escrit s'evidencia en formes com ilesia i relisión, discrepants d'iglesia i religión, que ella llegia cada dia als seus llibres i sentia de continu a clergues i gent devota»[101]. I dic que això el pertorba, perquè, tot seguit comenta que Teresa, «en casos com aquest, l'apartar-se de les formes correctes li costava, sens dubte, més treball que no pas seguir-les»[102]. És a dir, que, encara que ens sembli impensable, la Santa o no sabia o no volia ni escriure bé les paraules més pròpies i properes de la seva devoció. I les escrivia malament a voluntat, perquè no volia passar per sàvia. Deia que es podria trobar versemblant que Teresa fes sevir un llenguatge més col·loquial per arribar a tothom. Però no puc entendre que la senzillesa esdevingui barroeria, ignorància o desgavell ortogràfic total. I menys puc entendre que no sabés construir una oració correctament i ni tan sols escriure bé el gènere dels mots. «La construcció de Santa Teresa té alguns buits» ?indica En Luis Moscoso?, que tot seguit rebla: «Pel que fa a la concordança, s'hi descobreixen també alguns errors: plurals equivocats, [i] gènere mal aplicat»[103]. En les meves primeres notes lingüístiques, sobre les catalanades estampades al Llibre de la Vida ja vaig indicar aquest desviament increïble, puix Teresa escriu «el amistad», «la mar», «una higa» o, entre d'altres, «la habla»[104]. Caram, caram. Ara resulta que la senzillesa havia de passar també per no saber si una paraula era masculina o femenina! I si no en teníem prou, En Vicente de la Fuente ens fa saber, per acabar-ho d'adobar, que «generalment, el llenguatge de les seves Cartes és més incorrecte que el de les seves obres»[105].

¿Però no havíem quedat que la Santa escrivia malament per no semblar sàvia o pedant a les gents humils i de poques llums? Ara bé: com em comenta sornaguerament l'Àlex Sendra per telèfon, la matinada del 24 de març del 2021, «¿Teresa també volia semblar el que no era quan escrivia cartes íntimes, personals i intransferibles a amics, coneguts i familiars»? És ver: per què volia semblar el que no era a la gent que ja la coneixia? I com que també escriu missives a prínceps, literats, teòlegs, místics i nobles de tota mena, per què volia passar per rústega i inculta als ulls de la gent més culta? El fet, en si mateix, no té ni solta ni volta, i és un despropòsit insalvable, llevat que l'autèntic sentit l'hàgim de cercar en aquest profund absurd que embolcalla l'escriptura i l'ortografia de Teresa. O que sigui com jo crec: que ni les cartes més íntimes no es van poder escapolir de la reescripturació censora a fi que l'ortografia coincidís tant com fos

possible amb l'ortografia barroera i estrafolària dels llibres impresos.

Resumint: que la dona més culta, més llegida i amb la consciència literària més avançada del moment, no sabia quina era l'ortografia castellana formal i escrivia de qualsevol manera, amb multiplicitat de formes fonètiques, que, per si encara fos poc, emprava sense cap criteri. I sense saber del tot si un mot era masculí o femení. O com diu En Rico: «D'aquesta manca de retentiva dels hàbits ortogràfics han de provenir la majoria dels rusticismes assenyalats a la seva obra»[106]. Em sembla un disbarat com una casa de pagès. Hem de pensar que Teresa era una Doctora de l'Església[107], amb uns coneixements culturals gairebé sense precedents en les dones del seu temps. Havia de tenir plena consciència d'escriptora, en un món on poques dones escrivien i moltíssimes menys publicaven.

I això és el que sàviament ha palesat la María José Pérez: «Des del moment que Teresa de Jesús agafa la ploma, ho farà molt conscient del que suposa aquest fet en un segle en què la dona manca de veu»[108] i en què, pels inquisidors, com ella mateixa escriu al Camí de Perfecció, «no hi ha virtut de dona que no tinguin per sospitosa»[109]. És a dir, que no només havia d'estar atenta a la llengua, sinó a tot el que deia i com ho deia. Llavors, Teresa tenia memòria, per exemple, per recordar els cultismes i neologismes que emprava als seus escrits; tenia memòria per recordar els conceptes místics i teològics, els mots sofisticats de la medicina, havia de tenir cura amb les idees que escrivia ¿i no tenia memòria per l'ortografia? ¿Escrivia de la manera més deixada, sense saber, com acabem de copsar, ni escriure «iglesia» ni «religión» en el castellà més normal i bàsic del món, però, en canvi es preocupava enormement per la correcció de la llengua i les paraules? No ho crec pas.

Penso que la mateixa cura que va tenir en parlar de conceptes i de fer-los arribar de forma entenedora a tothom, tant als teòlegs com a la gent de carrer, la va posar també a escriure bé, curosament i amb atenció, malgrat les eventuals relliscades que tota escriptura comporta, sobretot quan s'escriu de pressa, com Teresa feia, sense tornar a rellegir el que havia escrit[110]. Suposo que per això també seria «com una retronxa temàtica en els escrits de la Santa el demanar llum al cel per saber-se expressar i donar gràcies a Déu perquè l'inspirà la manera d'exposar els estats místics de la seva ànima»[111], que remarca En Menéndez Pidal. I, llavors, cal que ens preguntem seriosament: ¿Donaria, Teresa, gràcies a Déu per no saber escriure o per escriure tan malament com se'ns diu que va escriure? De fet, ella mateixa dóna testimoni de la seva curositat per la llengua i per la parla en exigir que als convents «també cal mirar la manera de parlar, que sigui amb simplicitat, senzillesa i Religió; que porti més estil d'Ermitans i gent retirada que no pas d'anar prenent paraules de novetats i melindres (crec que en diuen), que es fan servir al món, que sempre hi ha novetats»[112]. Tornem-hi: ¿Demanaria, Teresa, a les monges que tinguessin cura amb el llenguatge i ella escriuria ordinàriament i deixadament, sense cap contenció ni correcció? No té cap ni peus.

Des d'aquest vessant, En Juan de Palafox, que publica unes Notas a las Cartas, y Avisos de Santa Teresa, està convençut que l'estil, «lacònic i breu» amb què ella escriu, «admira» i, en conseqüència, no dubta a afirmar que «es coneix quant Senyora de la llengua era la Santa»[113]. També, quan En Jerónimo Maldonado, comissari del Sant Ofici, va opinar sobre l'escriptura de Santa Teresa, no va dubtar a dir que «l'estil del seu dir li sembla que excedeix tota retòrica i manera humana de parlar, i sempre li ha semblat estil del cel»[114]. Conformement, fra Lluís de Lleó, que va tenir cura de l'edició dels escrits de la Santa, en donar el seu parer sobre aquest mateix particular, si bé a la dedicatòria de l'edició de les obres teresianes, assegura que el seu estil «és l'elegància mateixa»[115]. A més a més, subscriu que, a les escriptures i llibres, «sense cap dubte volgué l'Esperit Sant que la Mare Teresa fos un exemple raríssim, perquè en l'alçada de les coses que hi tracta, i amb la delicadesa i claredat amb què les tracta, excedeix molts enginys; i en la forma de dir i en la puresa i facilitat d'estil, i en la gràcia i bona composició de les paraules, i en una elegància desafaitada que delecta en extrem, dubto que hi hagi en la nostra llengua escriptura que s'hi iguali»[116]. Per això, En Menéndez Pelayo creia alhora que «no hi ha al món prosa ni vers que arribin a igualar, ni que s'hi acostin de lluny, qualsevol dels capítols de la Vida que d'ella mateixa escriví Santa Teresa»[117]. I En Menéndez Pidal també reconeix que «tan profundament i ingènita posseïa Santa Teresa la morfologia patrimonial de l'idioma»[118], que li permetia crear contínuament llenguatge i, fins i tot, «portar el diminutiu als assumptes de major dignitat»[119]. I, com si no es recordés del que acabava d'escriure unes pàgines abans, remarca amb convicció absoluta que «la nota distintiva de la mística teresiana és ser en tot moment una mística autobiogràfica i una mística que es preocupa, es desviu per parlar un llenguatge exacte i transparent»[120].

En definitiva, En Menéndez Pidal, al capdavall dels capdavalls, no es pot estar de reconèixer que, tot i la desídia ortogràfica, la seva llengua era «plena de lucidesa, tanta, que aquella pobra monja sense lletres mereixeria ser declarada per Pius X Doctora de l'Església»[121]. Sí, era una dona inculta, però Doctora de l'Església. El contrasentit l'ha clissat també l'Enrique Llamas, per qui Teresa «mancava d'una formació gramatical i literària; amb tot és mestra del bon dir i del classicisme castellà»[122]. En Llamas ho veu la cosa més natural del món: ser mestra de l'oratòria i de l'exquisidesa de la llengua sense tenir cap formació gramatical ni literària. Per això, subratlla de la tenor més indolent del món: «Tampoc no havia adquirit una formació doctrinal, a les aules o sota el magisteri dels mestres doctes, que guiés el seu esperit a través de la senda escarpada on l'encimbellaren les seves experiències. Això no obstant, és

exacta i penetrant en les seves descripcions, profunda en els seus raonaments, sap donar compte la major part de les vegades de les causes dels fenòmens sobrenaturals, etc. Per això ha merescut amb tota justícia ser declarada la primera Doctora de l'Església»[123]. Exacte: la primera Doctora sense estudis de la història. Una dicotomia inexplicable i insalvable si no tenim present el paper dels censors, que li han reescrit i arranjat la biografia. Per tant, si se li ha amagat la vida ha estat també per ocultar que una dona sense cap formació pugui acabar sent Mestra dels mestres: en escriptura, però també en teologia. Acabaria sent Doctora de l'Església. És, doncs, perquè darrera de la santa Teresa real hi ha un bagatge cultural immens, una formació teològica consistent i un solidíssim ofici literari que En Menéndez Pidal, cloïa el seu estudi, dient-nos, fent l'ullet a fra Lluís de Lleó, que l'escriptura teresiana, «malgrat les anomalies gramaticals estranyades per molts [i per ell també, és clar], és "l'elegància mateixa"»[124]. És a dir: que, d'una banda, hi ha un domini profund de la llengua i una voluntat de dignificar el llenguatge; i de l'altra, l'escriptura i l'estil de Teresa eren únics en elegància, gràcia, delicadesa, naturalitat, claredat, enginy i puresa. Eren «l'elegància mateixa» i res escrit per ningú no s'hi podia comparar de tan ben escrit com era. Però, quan l'obra de Teresa de Jesús s'edita, la Santa ja no només no coneix l'ortografia de la seva llengua, ni tan sols del seu àmbit religiós més proper i elemental, sinó que escriu amb unes paraules tan rústiques i desmanegades com impròpies de tota dona culta.

Jo anava llegint, a poc a poc, capítol a capítol, posant ara més que mai una gran atenció al lèxic i la sintaxi. De mica en mica, de gran sorpresa en sorpresa encara més majúscula, vaig anar constatant com darrera d'aquell llenguatge estrany tan poc castellà, s'hi amagava –o més ben dit, hi palpitava– una ànima, una sensibilitat, una ment, una ploma catalana.

El «mal de cor» no és «mal de corazón», sinó coragre, cremor al ventre o simplement dolor abdominal

Quan En Pep Mayolas va suggerir que darrera de Santa Teresa hi podria haver l'abadessa de Pedralbes, Teresa de Cardona i Enríquez[125], tot va prendre, de cop i volta, sentit. Tot es va il·luminar definitivament. Teresa ja no era una dona sorgida d'una família arregladeta de Castella, sense formació intel·lectual, autodidacta, sinó una princesa catalana: era filla d'En Joan Ramon Folc IV de Cardona i Aldonça Erníquez i néta d'En Joan Ramon Folc III de Cardona i Joana d'Urgell. I, per tant, era cosina-germana del rei Ferran II, rebesnéta de Pere III el Cerimoniós i besnéta de Jaume II d'Urgell, el Dissortat, pretendent a la Corona. Però també neboda d'un gran mecenes, home de lletres i de cultura, i erasmista distingit: En Pere de Cardona[126]. Era membre d'aquesta família i de la casa reial catalana. Amb tot el bagatge cultural i polític que això comportava. Ara podíem entendre el seu saber, la seva consciència literària, les seva meravellosa escriptura, les seves idees religioses tan revolucionàries, la seva espiritualitat corprenedora. Ara podíem copsar amb tota nitidesa que, en aquells moments, fos l'única Doctora de l'Església catòlica, com ens ho ha recordat recentment En Rafel Mompó[127], i que teòlegs i religiosos cultíssims li demanessin parer en el sempre més que delicat àmbit de l'oració, de la visió transcendent i de la idea i comprensió de Déu.

Llavors, si Teresa de Jesús pogués ser en realitat Teresa de Cardona; és a dir, si Santa Teresa d'Àvila era el desdoblament llibresc de Santa Teresa de Cardona, com s'ha mantingut en la tradició oral i la memòria popular barcelonina fins a inicis del segle XIX[128], ¿no hauria d'haver emprat, com a escriptora, la llengua catalana als seus escrits? I, encara més: el fet que en castellà no es relacioni el «mal de cor» amb el «mal de ventre», no podria indicar que som davant d'una traducció? Tots els qui heu arribat llegint fins aquí, segur que ho sabeu: en català mal de cor, a més a més de gana ?gana de menjar, és clar?[129], vol dir mal de ventre o cremor d'estómac. És una expressió encara viva avui dia, que jo he sentit dir un munt de cops per designar l'acidesa o el coragre, i que aplega En Rodolf Llorens en una obra escrita com a sinònims, ja que ens narra que els castellans «poden hacer de tripas corazón; nosaltres del cor en fem tripes quan diem "tenim mal de cor" o que ens fa coragre»[130]. I encara, popularment, se'n diu també «cori-mori»[131]. En llenguatge científic, el coragre correspon a la patologia anomenada «pirosi», que és la «sensació de cremor que parteix de l'epigastri i remunta l'esòfag fins a la gola; va acompanyada d'eructes i de regurgitació d'un líquid àcid i coent»[132]. Així mateix, el Diccionari de la Llengua Catalana, de la Gran Enciclopèdia, ens descriu el mal de cor com a «defalliment, sensació de buidor a l'estómac, produïts per la gana»[133]. Però també és usual que, ultra la gana, també hi hagi l'accepció de dolor o cremor, com ho recull el Diccionari de l'Alcover-Moll: «Dolor a l'epigastri»[134], que no és res més sinó el dolor a «la regió superior i mitjana de l'abdomen, que correspon a la zona de l'estómac»[135].

Que el mal de cor és al ventre ens ho explicita també el Diccionari Catalá-Castellá-Llatí-Frances-Italiá, editat a Barcelona al 1839, puix que a l'entrada «mal de cor» li fa correspondre aquest significat: «Lo dolòr que sentim en la bòca del ventrell»[136]. A més a més, l'Alcover-Moll també inclou l'accepció de «sensació de gran defalliment produïda per la debilitat o la fam», que és exactament el mateix que descriu Teresa quasi amb idèntiques paraules.

Per si no en tinguéssim prou, vull aportar una dada més, que considero prou significativa per a l'esclariment de tot plegat. I és que al 1561 es reeditava a València Lo Procés de les Olives i somni de Joan Joan, un vast poema que també esmenta, a la mateixa època teresiana, el «mal de cor». Diu el tex que

«Del dejunar la nit hil dia
ve lo bascar,
lo mal de cor hil sospirar,
y esmortiments,
y cent mil altres accidents»[137].

Com entra pels ulls, el mal de cor pot provenir de dejunar en excés, cosa que alhora provoca bascas, esmortiments (que són desmais que et deixen com mort) i cent mil altres accidents, entre els qual, com ja hem copsat, hi ha els vòmits i les regurgitacions. I acabem de veure com Teresa explica també que el seu «mal de cor» li va provocar una mort aparent que li va durar quatre dies i que li va produir tot d'altres alteracions o accidents arreu del cos, des de vòmits i desmais fins a la paràlisi total dels muscles.

D'afegit, sabem que l'expressió catalana «mal de cor» no es tradueix per «mal de corazón» en un castellà correcte, sinó per «dolor de estómago» o «ahilo», com encara al 1878 fa palès el Novíssim Diccionari Manual de las Llenguas Catalana-Castellana d'En Jaume Àngel Saura[138] o com ho especifica el Diccionari Catalá-Castellá-Llatí-Frances-Italiá sobrecitat[139]. I, per acabar-ho de reblar, som conscients que al 1611, en castellà, just al moment que s'editaven les obres de Santa Teresa, el «mal de coraçon» no era altra cosa que «el morbus cardiacus», tal com ho estableix En Sebastian de Cobarruvias al seu Tesoro de la Lengua Castellana o Española[140]. Ni rastre, doncs, en el castellà de l'època teresiana, d'un «mal de coraçon» lligat al ventre o relacionat amb el ventre.

Llavors, i en resolució, si el mal d'estómac, en castellà, es diu «mal de estómago», però, per contra, Teresa, com hem observat diàfanament en uns quants paràgrafs seus, va definir i descriure el seu dolor intestinal com a «mal de corazón», ¿podria ser que pensés en català, però escrivís en castellà? ¿O va escriure en català i algú, amb poca perícia o amb tota la intenció del món, ho va traduir barroerament, tal com va passar amb desenes de desenes d'escriptors dels segles XVI i XVII[141]? Jo sóc del parer d'aquesta segona opció: que els textos castellans que ens han arribat de la Santa són una traducció grollera al castellà del que va escriure subtilment i elegantment en llengua catalana.

De fet, és prou conegut de tothom que el llibre de la Vida va ser confiscat i supervisat per la Inquisició[142], que el va tenir en el seu poder durant dotze anys[143], i que, «en la versió que llegim avui, és la culminació d'un procés d'uns dotze anys d'escriptura i reescripturació»[144], on s'han afegit coses, se n'han esborrat d'altres i s'ha modificat el sentit d'unes quantes més[145]. O com ho expressa En Tomás Alvarez: «La gran majoria de guixats i afegits que enlletgeixen l'autògraf [de la Vida] procedeixen de mans alienes: de censors i lectors primerencs»[146]. Sense oblidar que, com jo vindico i miro de demostrar aquí, i tal com passava amb la quasi totalitat d'obres d'interès general escrites en català, es va traduir el manuscrit sencer al castellà, sense que hagi quedat el més mínim rastre de l'original, llevat dels rastres lingüístics que ho denuncien a crits i, tal vegada, d'una frase de Teresa que ens ho confirmaria de ple. És al llibre de Les Relacions. Aquí la Santa exposa com va escriure la seva Vida per manament d'un confessor i com, tot seguit, atès que «la relació fou de tal manera, que tots els lletrats que l'havien vista, que eren els meus confessors, deien que era de gran profit per a avís de coses espirituals; i em manaren que la traslladés»[147]. És evident que un trasllat tant pot ser una còpia com una traducció. Però el fet que Teresa remarqui que li'n van ordenar el trasllat perquè era una obra de gran profit, ens porta de dret als llibres traduïts del català al castellà pel seu interès general i també per una injunció d'instàncies superiors, com prou bé he estudiat i exposat al meu llibre Inquisició i Decadència[148]. I, llavors, com que «el Llibre [de la Vida] queda a mans de la Inquisició fins al 1586, i Teresa no sabé mai quin fou el veredicte oficial del Sant Ofici, ja que morí al 1582»[149], això vol dir, ras i curt, que ni Teresa va poder supervisar-ne l'edició final i que, per tant, el llibre es va estampar, com era normal en el cas d'una obra segrestada, sense el seu consentiment.

Però la Teresa que va morir al 1582 és la Teresa recreada ?per no dir inventada? pels copistes i biògrafs inquisitorials. És la Teresa a qui se li ha confiscat l'autobiografia i se li ha reescrit de cap a cap. Al sobredit llibre Inquisició i Decadència exposo amb diversos exemples com, tot sovint, els inquisidors no podien apropiar-se de l'obra d'un escriptor fins després de la seva mort. Consegüentment, puix que Teresa de Cardona mor al 1562, si verament fos Teresa de Jesús, hauríem de poder resseguir i constatar documentalment com tota l'obra escrita de la Santa «d'Àvila» s'havia d'haver escrit a partir del 1562, i no abans, per no donar motiu a sospites perilloses i eventuals atribucions a l'abadessa barcelonina. És així?

¿Quan comença a escriure els seus llibres Teresa de Jesús? Doncs, com ja ens podíem témer, Santa Teresa acaba el seu primer llibre, que no és altre que el Llibre de la Vida, ni més ni menys que «al juny any de MDLXII»[150], talment exposa ella mateixa al final de l'obra. O com ho assegura En De la Fuente: «Escriví primerament Santa Teresa el llibre de la Vida, fins i tot abans de fundar el convent de Sant Josep»[151]. Sembla una observació inofensiva, però ara en podem treure un suc inimaginable. Car, si la importància religiosa de Santa Teresa rau en la creació de l'Orde de Carmelites Descalces, amb la fundació del seu primer convent de Sant Josep a «Àvila», ¿com és que escriu la seva vida just abans de començar la seva gran tasca fundacional arreu d'Espanya? I per què l'escriu a una edat tan

primerenca ?si seguim la biografia oficial? com als 47 anys? Perquè una vida s'escriu quan ja has viscut: quan creus, o els altres creuen, que ja l'has viscuda i és plena d'experiències que hom vol perpetuar públicament en un llibre, i te'n demanen, per això mateix, la memòria. I exactament això és el que li va esdevenir a Teresa: que li van «ordenar» que escrivís la seva vida perquè servís de pauta i ajut als qui volguessin seguir les seves passes i estiguessin al corrent ?rubrica ella? de «les mercès que el Senyor m'ha fet»[152].

Llavors, si només tenia 47 anys i no havia ni tan sols començat a fundar el primer convent, ¿per què li demanen que escrigui la seva vida? No seria més normal que, si l'obra és datada al 1562, fos la vida que Teresa de Cardona ja tenia escrita i de la qual, un cop morta ella, se'n treu una còpia o per publicar-la o perquè la Inquisició valorés si es podia publicar? Que Teresa de Cardona es morís al 1562 i que la Vida de Santa Teresa s'acabés precisament i justament al 1562 no només no pot ser casual, sinó que, àdhuc, es podria tractar d'una aclucada d'ull: si la Vida (literària) de Teresa de Jesús s'acaba al 1562 i la vida (física) de Teresa de Cardona fineix aquell mateix any, potser algú ens va voler dir que eren la mateixa persona? Sigui com fos, el que és evident i rellevant ara mateix és que un cop morta l'abadessa de Pedralbes és quan es començaran a publicar les obres de Santa Teresa, que també ?no ho oblidem? era considerada «abadessa»[153]. I això no era una anècdota, sinó la norma en aquells escriptors catalans als quals la Inquisició els va segrestar i traduir l'obra. També ho va fer després que morissin. I, en força casos, també es va atribuir a d'altres autors. Autors castellans, per cert. És a dir, que tenim una constància més que remarcable que la Inquisició requisava els llibres dels autors catalans notables, després de la seva mort, i els traduïa al castellà. I, com ara ja sabem, tenim també que «el llibre de la Vida de la Mare Teresa nasqué sota un signe inquisitorial»[154]. Va ser enllestit al 1562 i poc després ja va ser segrestat per la Inquisició. No és cap sorpresa, a hores d'ara, afirmar que no s'ha conservat. Per Na María José Pérez «el llibre s'escriví dues vegades. La primera redacció, [és] avui perduda»[155]. Sobre aquest primer manuscrit esgarriat, l'Enrique Llamas n'ha escrit unes reflexions més que interessants. Així, en parlar de la carta-epíleg que encapçalava la segona redacció, comenta: «Aquesta carta ve datada, com sabem, al juny del 1562, quan la Mare Teresa escriví la primera redacció de la seva Vida. Podem preguntar si escriví aqueixa relació amb la intenció d'enviar-la al Mestre sant Joan d'Àvila, o si les referències de la Carta fan relació a la segona redacció. Jo jutjo això darrer el més probable, tot i que la Carta definitiva vingui rematada amb la data de la primera redacció. Aquest és un problema encara no aclarit. Fins i tot cal dubtar del seu destinatari»[156].

Ja ho veiem: foscor total. L'obra s'enllesteix al 1562, però no en queda ni rastre. I quan se n'escriu una segona redacció, hom la data el mateix any que la primera. En Llamas, preocupat, escriu que «aquest text ens fa entendre clarament que la Carta està escrita com a remat de la segona redacció, malgrat que la data ?juny del 1562? es refereix a la primera»[157]. I, encara més desconcertat, rubrica: «Per què s'afegí aqueixa data en una redacció feta dos o tres anys després? És un problema que ara no podem esbrinar»[158]. És clar: sense saber que Teresa de Jesús és Teresa de Cardona, el problema de la datació sempre quedarà per resoldre. Però si som conscients del desdoblament biogràfic, i sabedors que l'abadessa de Pedralbes va morir al 1562, és més que versemblant que el manuscrit de la vida s'havia escrit abans d'aquesta data. Quan Teresa de Cardona es mor, se'n treu una còpia i es data al 1562 i, quan més endavant hom en redacta una segona versió, també es torna a datar al mateix any, perquè aquesta era l'habitud censora: datar el llibre l'any de la mort de l'abadessa Cardona. Mai abans. Perquè no delatés de cap manera que el podia haver escrit la monja barcelonina. Com que Na Cardona el va escriure abans del 1562, el fet de datar el manuscrit en aquesta data, endarrerint-ne la datació original, s'havia de convertir en una mena d'inèrcia i, per això mateix, quan es fa una nova còpia del text, la data no varia. L'habitud censora, com us deia, s'acaba imposant. Però aquesta és una habitud comprensible tan sols i únicament si tenim present un autògraf anterior al 1562, que es va recopiant i redactant.

Amb tot, i tornant al text de l'obra, la força de la llengua catalana al Libro de la Vida era tan gran, que no només es pot detectar per l'ortografia catalana, imbuïda de sesseig, sinó també pels infinitíssims catalanismes que corquen el text sencer i que en delaten un original català, introbable. Però el més sorprenent del llibre és que, en algun moment de la història, hi va haver una edició, avui ja perduda, que contenia un paràgraf sencer en llengua catalana. Així, En Josep Elias, al 1644, en tractar un tema d'indulgències plenàries, al seu Fènix Català, escriu: «Per aquest proposit me recordo de una cosa que afavoreix mon intent, y es del que es compta en la vida de santa Teresa de Iesus [al] cap. 38. Refereix que veu a un Religios de nostra Orde lo qual per haver ben guardat las serimonias, y regla sen aná desta vida al Cel sens passar per las penas del Purgatori. Y diuho desta manera vertit en Català»[159].

Fragment del Fènix Català, d'En Josep Elias (Perpinyà, 1644)

És cert que la Vida de Santa Teresa, al capítol 38, tant a les edicions de Barcelona[160] i Salamanca, del 1588[161], com a la de Saragossa, del 1615[162], de Lisbona, del 1628[163] i d'Anvers, del 1630[164], refereix aquesta anècdota, idèntica i amb els mateixos mots, però no és menys cert que ho fa exclusivament en castellà. És evident, doncs, que si En Josep Elias va consultar una edició antiga de la Vida, encara no confiscada pels aparells de l'Estat, aquesta

contenia llavors rastres o evidències catalanes d'una redacció anterior, que es van esmenar posteriorment amb diligència, a fi que no se'n pogués detectar cap traça. L'esmena indica, igualment, el perill que havia de suposar que algú pogués relacionar la llengua catalana amb Santa Teresa, baldament fos indirectament i a través d'una citació. I això només s'entén si la llengua era un senyal perillós. Això només fa sentit si l'abast de la llengua no es limitava tan sols a un fragment, sinó que podia haver estat molt més profund o, fins i tot, general al llibre, com jo crec i defenso. Per aquesta raó, la Inquisició va tenir prou cura de destruir ?o amagar molt bé? l'original autògraf de la Santa, que no s'ha trobat mai més. I, així, En Llamas, en parlar de les diverses redaccions de la Vida, que es van confegir abans que no s'editès, ens comenta: «La segona redacció resultà perfecta en el seu estil, eclipsant la primera, que no ha arribat a nosaltres en la seva forma original. Tots els seus elements han passat, sens dubte, a la nova redacció, que és un afegit i complement de la primera, amb la inclusió d'alguns successos cronològicament tardans»[165].

Però no tan sols no s'ha trobat mai més l'autògraf original teresià de la Vida, sinó que, com remarca ostensiblement el Pare Silverio de Santa Teresa, «s'han d'haver perdut quasi totes les còpies antigues de la Vida tretes per manament del P. Gracian»[166]. I de les cinc còpies «més qualificades» que fa servir En Tomás Alvarez per a la seva edició autògrafa de la Vida, comenta que el Còdex de Madrid, que «és l'apògraf més antic de tots els que han arribat fins a nosaltres», és «obra de dues mans» i, sigui «probablement, còpia directa de l'autògraf»[167], però còpia al cap i a la fi. I els altres còdexs, com el de Salamanca, els dos Lisboa i el Còdex Regi de Ferran VI, o bé no són còpies directes ni immediates del presumpte original o bé ja són còpies molt tardanes[168]. O sigui, que sempre parlem de còpies, reescrites i reelaborades, d'un original perdut, on els censors ja hi han pogut eliminar tota la informació que consideraven «perillosa» i han adaptat la biografia de la Santa d'acord amb el seu projecte d'estat. Una maquinació estatal que havia de ser de domini públic, car, fins i tot, al 1619, quan s'edita el llibre d'En Bartomeu de Segura Amaçona Cristiana, dedicat a Santa Teresa, el volum apareix introduït i presentat amb tot un seguit d'escrits i poemes apologètics entre els quals n'hi ha un del Pare Francisco de Lerma (que molt probablement sigui el Pare Joan de Lerma, monjo benet i prior del convent de Sant Pau de Barcelona, que aprova i defensa l'edició barcelonina del Escrits de Santa Teresa, al 1588[169]) que mira de tranquil·litzar la Santa dient-li: «No temays que se esconda vuestra vida/ Ni cubra olvido vuestro zelo puro»[170]. És a dir que, si ja a començament del segle XVII hom patia perquè s'amagués la vida de Santa Teresa i el seu zel (que aquí és sinònim d'actes) caigués en l'oblit és que quelcom de greu estava passant en la transmissió de la biografia de Teresa. Jo crec que passava el que us descric aquí.

Si calia fer passar una princesa cultíssima i més noble abadessa per un monja senzilla d'una família castellana de poques llums, calia readaptar també la seva llengua i posar-la a l'alçada d'una dona autodidacta, sense cap formació intel·lectual. «Sense lletres», que remarcava En Menéndez Pidal. No debades l'Antonio Sánchez, a fi de justificar la deixadesa ortogràfica de Teresa, ha posat de relleu que «Santa Teresa escriví tal com parlà, i que parlà i escriví com parlaven i escrivien la gent de poble del seu temps»[171]. I tant. No podia ser de cap més altra manera. Si ella era una dona sorgida del poble, calia fer-la escriure com una dona de poble. Com una plebea sense estudis. I sobretot calia fer-ho, perquè tothom era conscient que, a Àvila, les classes populars no sabien llegir ni escriure, perquè la gent vivia dins d'un analfabetisme galopant. L'Ángel de Prado assegura que dins la Castella de l'Antic Règim, «llevat d'un reduïdíssim sector de població, la majoria es caracteritzava pel seu analfabetisme»[172].

Tenim notícies sobre les dones. Així, segons la Mare Olga María del Redentor, a la Castella de l'època, «que una dona fos analfabeta no era una cosa estranya en aquell moment; era d'allò més normal. El que era rar era que no fos analfabeta»[173]. I, fins i tot, tenim notícies sobre les dones d'Àvila. L'Antonio Castillo n'ha recollit dades de les primeres dècades del segle XVI i, segons ell, «són molt poc reconfortants. Per exemple, la taxa d'analfabetisme femení a Àvila i Segòvia, al 1503, ascendia al 97%»[174]. A més a més, En Tomás Alvarez ens advera que la «pruïja literària s'apodera de Teresa en contrapunt amb usos i costums de l'època. Al seu temps, la cultura literària és, en general, una àrea reservada als senyors. Amb cartell de veda per a les dones. Veda agrament recruada en l'espai literari de lo espiritual»[175]. És a dir, que si a Àvila la quasi totalitat de les dones no sabien llegir ni escriure; si a Castella, en general, era ben normal que les dones fossin analfabetes, i les poques que no ho eren, tenien vedat el camp de la literatura; llavors, si Teresa escrivia, com que es tractava de quelcom excepcional, ho havia de fer amb tots els condicionaments i mancances possibles. Calia, doncs, crear-li una llengua rústica, sincopada, incoherent, exempta de tot criteri literari, d'estil desgavellat i d'una gran pobresa ortogràfica. Calia fer-ho i es va fer. Després de més de trenta anys de dedicar-me a l'estudi de la censura d'estat dins de la monarquia espanyola, ara recelo de tot. O més ben dit: que detecto la intervenció del censor d'una hora lluny. Una de les traces directes de l'actuació censora és la desaparició de l'original autògraf de l'autor. Si l'obra s'ha d'atribuir a un altre autor, ara ja en llengua castellana, i fer que els fets passin a Castella, això implica la confiscació automàtica de l'original[176].

Llavors, que En Tomás Alvarez, curador de l'edició autògrafa del Llibre de la Vida, ens digui que, «a diferència de la totalitat dels nostres escriptors clàssics, d'ella [de Santa Teresa] ha arribat fins a nosaltres l'autògraf de tots els seus escrits majors, tal com brollaren de la seva ploma»[177], encara m'intriga molt més, car, a més de no ser certa, com ja hem vist, aquesta afirmació, intueixo que la conservació dels presumptes autògrafs citats, tot i la desaparició de

l'original, no pot ser involuntària. Com no pot ser involuntària la llengua estrafolària que s'hi ha conservat. Ha de ser quelcom pensat i creat per la mateixa raó d'estat. Per això, en alguns casos, la llengua dels seus llibres impresos és pitjor que la dels autògrafs que si li atribueixen. O com ho recalca En De la Fuente: «A l'edició d'En Foquel [de Salamanca del 1588] es troben algunes paraules impreses amb força irregularitat i encara amb pitjor ortografia que la de Santa Teresa, malgrat que En Foquel era dels impressors més avantatjats d'aquell temps, i que fra Lluís de Lleó mateix s'encarregà de la correcció d'aquella edició primera»[178]. Sembla impossible, però és categòricament cert: a més correcció i a més supervisió, pitjor llengua. Cosa que indica que som davant d'un llenguatge creat expressament pels censors a sou de la monarquia. Per no parlar del llibre de Salamanca, que també considero una edició d'estat, car no té ni la censura i aprovació eclesiàstica, ni el vistiplau del Provincial carmelita, ni la llicència d'impressió, com si que conté el llibre imprès a Barcelona per En Jaume Cendrat, al mateix 1588[179], i que jo estimo, precisament per això, una edició anterior a la salmantina.

Aquest punt de vista canvia, de tot en tot, la filiació de la primera edició del Llibre de la Vida, que, més que relacionar-se amb Salamanca i amb les lletres castellanes, penso que ha d'anar lligada a l'original català segrestat per la Inquisició, car també té filiació directa amb Catalunya i amb la família dels Cardona l'edició valenciana de 1587 del Camino de Perfección, primera de totes elles[180] i dedicada a Na Lucrècia Gralla[181], muller d'En Francesc de Montcada i Cardona, «que havia estat virrei de Catalunya i aleshores ho era de València (1581-1594)»[182], i que, en tant que Cardona, havia de ser parent de Santa Teresa. Que hi va haver una edició perduda de la seva Vida es pot deduir també del fet que el 7 de juliol del 1575 la Inquisició «en va donar una molt solemne aprovació»[183] perquè es pogués estampar. Generalment, aquest tipus d'aprovacions s'atorgaven quan el llibre era a punt d'editar-se i requeria la típica llicència d'impressió. Si el llibre s'hagués verament imprès entre aquell 1575 i el 1578, i se li hagués atorgat un privilegi de 10 anys sense que ningú més no pogués editar-lo, com era tant i tant comú en aquell temps, això ens permetria explicar l'edició posterior de Barcelona del 1588, i la d'estat de Salamanca, però que ja no conservarien la citació catalana que comentava l'Elias. En afegitó, voldria remarcar que a l'edició salmantina, tot i la gran voluntat de precisió i versemblança que Teresa va posar a la redacció del llibre, no hi apareix esmentat el nom de cap ciutat ni vila de Castella. En Tomás Alvarez ho remarca sorprès: «Al relat no hi apareixeran ni els topònims d'Àvila, Toledo, Becedas, Castellanos de la Cañada, Hortigosa... ni la ubicació del monestir de l'Encarnació»[184]. El fet, per ell mateix, es miri per on es miri, és totalment inexplicable. ¿Teresa no podia dir que es trobava a Àvila o a Toledo? No podia citar cap poble castellà? Ni els pobles per on havia passat o on li havia esdevingut quelcom? Com que és més que evident que ho podia fer, atès que el problema del llibre sempre va ser teològic i no pas geogràfic, cal atribuir la manca de qualsevol referència toponímica ?i jo la hi atribueixo? a l'urpa allargada de la censura, que preferia esborrar aquestes traces abans que permetre que el text revelés cap nom de la geografia real on Teresa va viure i per la qual es va moure: la catalana.

Ultra tot el que acabo d'exposar, que em permet conjecturar que l'edició de Barcelona havia de ser anterior a la de Salamanca, hi ha una referència textual a la impressió catalana, que, a parer meu, corrobora completament el que us dic. Es tracta d'un paràgraf que trobem dins de la «Censura i aprovació de l'obra» que redacta el pare «Joan de Lerma, monjo de Sant Benet i prior del convent de Sant Pau de Barcelona»[185]. Aquí, hi expressa que li sembla encertat que l'obra «s'ha d'imprimir, i que en això es farà notable servei a nostre Senyor, i a aquesta tan insigne ciutat [de Barcelona] i Principat de Catalunya, i a tota la república Cristiana»[186]. És normal que una obra editada a Barcelona, baldament fos en castellà, fes un notable servei a la ciutat i al Principat del qual n'era la capital, de la mateixa manera que podríem acceptar que fes un servei notori a «Nostre Senyor». Però el que em sembla difícil de capir i pair és que, si ja existia l'edició salmantina, amb la de Barcelona és fes un gran servei «a la república Cristiana», perquè aquest servei exacte i precís ja l'havia d'haver fet l'edició castellana. El fet que el llibre barceloní digui textualment que fa un notable servei «a la república Cristiana», pressuposa que no hi ha cap edició anterior que faci la mateixa tasca i, per tant, evidencia que aquest ha de ser l'edició prínceps.

Quan he obert l'edició salmantina i començat a llegir el primer capítol, el que més m'ha frapat és que segueix ortogràficament l'edició de Barcelona o una d'anterior que totes dues calquen mimèticament, perquè l'ortografia és essencialment catalana, farcida d'imperfets acabats en -ava (tornava, regalava, passavan, gustava), amb un ús abusiu de la ce trencada (coraçon, començó, alabança) i de les dues esses (leyessen, grandissima, començasse, quedasse, passavan); empre de q en la diftongació de qua- a l'inici de mot (quando, quan, quanto) o de la utilització directa de les formes verbals catalanes, com escriva, devo, avia, aver, que també escriu sense hac[187], seguint la línia començada pels trobadors, i que als segles XIV i XV ja eren emprades sovintment pels escriptors catalans moderns.

Ja he dit que vaig començar a sospitar que Santa Teresa podia ser catalana quan vaig veure que tenia una llengua semblant a la d'En Colom, que ara ja sabem que era el barceloní Joan Colom i Bertran. La confusió entre la be i la ve és també una constant en els seus textos castellans. Així, segons En Lluís de Yzaguirre, que ha estudiat la llengua colombina, «en el cas de l'alternança b-v, no solament es demostra que hi ha interferència d'un sistema fonemàtic sense aquesta oposició (ergo, no era genovès), sinó que se'ns mostra un perfil de persona que fluctua entre l'error i la

hipercorrecció, cosa que provaria que es trobava en un estadi avançat d'adquisició del castellà (com la majoria dels cortesans dels reis de la casa d'Antequera)»[188], que no era altra cosa sinó la Cúria catalana. O sigui, que si tenim textos escrits per catalans que contenen els mateixos trets ortogràfics i fonètics que els de Teresa de Jesús, podríem concloure, en conseqüència, que aquesta també havia de ser catalanoparlant.

I, llavors, si amb noves recerques i dades es pogués acabar d'assegurar que l'edició barcelonina de la Vida és la més antiga de totes, això vincularia del tot Santa Teresa amb Barcelona i la Nació Catalana. Comprendríem molt més per què no sap escriure en castellà, per què els seus escrits van farcits de catalanades i d'ortografia catalana: perquè en el fons es tracta de Teresa de Cardona, abadessa de Pedralbes i princesa de la casa reial catalana. Dona cultíssima, que sabia llegir i escriure ?com ella mateixa confirma? des de ben petita[189], perquè a Catalunya, que les dones llegissin i escrivissin era un fet del tot habitual[190], car ja en «un document de cessió de béns del segle XIII, s'adjudiquen a les dones de la família els llibres del testamentari, al·legant que són les dones les úniques que en llegeixen»[191].

Jo crec que és per la raó suara adduïda ?que el Llibre de la Vida és una edició d'estat i ja traduït al castellà?, que, quan Teresa parla del seu «mal de cor» com d'un dolor real a l'epigastri, amb la cremor intestinal corresponent i la desgana, l'afàgia i els vòmits i regurgitacions que tan bé i detalladament explica, hom ha interpretat que es tractava d'una afectació cardíaca. Si la llengua no era l'original, les interpretacions de certs mots bé que es podien esbiaixar del tot. En aquest cas, el «mal de coraçon» castellà seria una traducció poc curosa i errònia del «mal de cor» català, aplicat, però, al coragre, a la cremor d'estómac o al dolor epigàstric. I aquesta ha estat la causa de tota la confusió que es dóna des del segle XVI fins avui dia, i que nosaltres ara podem veure i comprendre amb tota claredat.

Jordi Bilbeny

Fi de la primera part

Enllaç a la segona part:
https://www.inh.cat/articles/El-mal-de-cor-de-Santa-Teresa-i-la-greu-malaltia-de-Caterina-de-Cardona-2-

Enllaç a la tercera part:
https://www.inh.cat/articles/EL-mal-de-cor-de-Santa-Teresa-i-la-greu-malaltia-de-Caterina-de-Cardona-i-3-

Notes bibliogràfiques:

[1] Vg. «La Vida de la Santa Madre Teresa de Jesús», Obras de la Gloriosa Madre Santa Teresa de Jesús, Fundadora de la Reforma de la Orden de Nuestra Señora del Carmen, de la Primitiva Observancia; Joseph de Orga, Impressor; Madrid, MDCCLII, Tom I, cap. IV, p. 17.

[2] Ídem, p. 18.

[3] Ídem.

[4] Ídem, cap. V, p. 26-27.

[5] Ídem, p. 27.

[6] Ídem.

[7] Ídem.

[8] Ídem, cap. IV, p. 19 i cap. V, p. 27.

[9] Ídem, cap. V, p. 28.

[10] Ídem.

[11] Ídem.

[12] Ídem, cap. VI, p. 29-30.

[13] Ídem, p. 30.

[14] Ídem, cap. VII, p. 44.

[15] Ídem, p. 1.

[16] Ídem, p. 2.

[17] JUAN DE PALAFOX Y MENDOZA, Cartas de Santa Teresa de Jesus, Madre y Fundadora de la Reforma de la Orden de Nuestra Señora del Carmen, de la primitiva Observancia; Francisco Foppens, Impressor y Mercader de Libros; Brussel·les, M.DC.LXXIV, Tom I i II, Carta XIX, p. 68.

[18] «La Vida de la Santa Madre Teresa de Jesús»; ob. cit., p. 1.

[19] Cf. Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; Guillelmo Foquel, Salamanca, M.D.LXXXVIII, p. 47 i 61.

[20] FRANCISCO DE RIBERA, La vida de la Madre Teresa de Iesus, fundadora de las Descalças y Descalços Carmelitas; a casa de Pedro Lasso, Salamanca, 1590, Llibre I, Cap. VII, p. 62.

[21] MAESTRO JULIÁN DE ÁVILA, Vida de Santa Teresa de Jesús; anotada i addicionada per Vicente de la Fuente, Imprenta de D. Antonio Perez Dubrull, Madrid, 1881, cap. III, p. 20.

[22] ARTURO PERALES Y GUTIÉRREZ, El Supernaturalismo de Santa Teresa y la Filosofía Médica, ó sea los Éxtasis, Raptos y Enfermedades de la Santa ante las Ciencias Médicas; Librería Católica de Gregorio del Amo, Madrid, 1894, p. 159.

[23] Ídem, p. 162.

[24] RAMON LEON MAINEZ, Teresa de Jesús ante la crítica; Imprenta de Aurelio J. Alaria, Madrid, 1880, p. 31.

[25] A. PERALES Y GUTIÉRREZ, ob. cit., p. 183.

[26] Ídem.

[27] Ídem.

[28] MARIA LETICIA SÁNCHEZ HERNÁNDEZ, «Algunos apuntes sobre enfermedades y remedios de Teresa de Jesús», Cuadernos de Historia Moderna, XIV (2015), p. 246.

[29] BETY ÁLVAREZ VÉLEZ, Santa Teresa de Jesús y la melancolía: un estudio sobre la enfermedad melancólica en los escritos teresianos; Université de Montréal, Département de Littératures et de Langues du Monde. Faculté des Arts et des Sciences, Mont-real, 2006, p. 60.

[30] Vg. JESÚS SÁNCHEZ-CARO, La enferma Teresa de Ávila; Grupo Editorial Fonte - Editorial Monte Carmelo, Burgos, 2017, p. 21.

[31] Ídem, p. 157.

[32] Ídem.

[33] Ídem.

[34] HÉCTOR CÁCERES ZALAZAR, Crecimiento humano-espiritual en el itinerario de Santa Teresa de Jesús; Universidad Pontificia Comillas. Facultat de Teologia, Madrid, 2018, p. 53.

[35] J. SÁNCHEZ-CARO, ob. cit., p. 15.

[36] Ídem.

[37] JOSEPH ANTONIO BUTRÒN Y MUXICA, Harmonica Vida de Santa Teresa de Jesus, Fundadora de la Reforma de Carmelitas Descalços, y Descalças; Francisco del Hierro, Madrid, 1722, p. 74.

[38] Ídem.

[39] R. NÓVOA SANTOS, Patografía de Santa Teresa de Jesús y el instinto de la muerte; Javier Morata, Editor; Madrid, MCMXXXII, p. 38.

[40] PABLO BILBAO ARISTEGUI, Santa Teresa de Jesús, enfermera (la salud corporal en sus obras y escritos); Editorial del Seminario, Gasteiz, 1952, p. 48.

[41] EFRÉN DE LA MADRE DE DIOS i OTGER STEGGINK, Santa Teresa y su tiempo; Bibliotheca Salmanticensis-54, Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 1982, vol. 1, «Doña Teresa de Ahumada», p. 278.

[42] RÜDIGER DAHLKE, El mensaje curativo del alma. La enfermedad como mensaje del alma; traducció de Joana Claverol, Edicones Robin Book, S.L.; Barcelona, 1998, p. 17.

[43] AVELINO SENRA VARELA, Las enfermedades de Santa Teresa de Jesús; Ediciones Díaz de Santos, S.A.; Madrid, 2006, p. 96.

[44] Ídem, p. 121.

[45] Cf. SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; edició, estudi i notes de Fidel Sebastián Mediavilla, Real Academia Española, Madrid, MMXIV, p. 20, nota 20.

[46] M. L. SÁNCHEZ HERNÁNDEZ, ob. cit., p. 242.

[47] J. SÁNCHEZ-CARO, ob. cit., p. 27.

[48] Ídem, p. 159.

[49] Ídem, p. 26.

[50] Ídem, p. 39, nota 19.

[51] CÉSAR FERNÁNDEZ-RUIZ, «Medicina y médicos en la vida de Santa Teresa de Jesús»; Revista de Espiritualidad, núm. 91, vol. 23, abril-juny 1964, p. 200-201.

[52] Vg. «Hemésis e hiperemésis gravídica», web StuDocu; https://www.studocu.com/es-mx/document/universidad-autonoma-benito-juarez-de-oaxaca/ginecologia/resumenes/emesis-e-hiperemesis-gravidica/5327700/view

[53] A. SENRA VARELA, ob. cit., p. 52.

[54] M. L. SÁNCHEZ HERNÁNDEZ, ob. cit., p. 244.

[55] Ídem, p. 242.

[56] Ídem, p. 245.

[57] A. SENRA VARELA, ob. cit., p. 105.

[58] Ídem, p. 53.

[59] M. L. SÁNCHEZ HERNÁNDEZ, ob. cit., p. 246.

[60] Cf. MIQUEL VILARDELL TARRÉS, Malalties autoimmunitàries sistèmiques. Connectivopaties; Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques, Barcelona, 2007, p. 26.

[61] M. L. SÁNCHEZ HERNÁNDEZ, ob. cit., p. 240-241.

[62] Ídem, p. 247.

[63] Ídem.

[64] SILVERIO DE SANTA TERESA, Historia del Carmen Descalzo en España, Portugal y América; Tipografía «El Monte Carmelo», Burgos, 1935, Tom I, «Santa Teresa en el siglo y monja en la Encarnación (1515-1561)», p. 111.

[65] SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; a cura de Jorge García López, Ave Fénix Clásicos-252, Plaza&Janés, Barcelona, 1998.

[66] JORDI BILBENY, «Catalanades, catalanismes i errors de traducció al Libro de la Vida de Santa Teresa de Jesús», web de l'Institut Nova Història, 18 d'agost del 2015; https://www.inh.cat/articles/Catalanades,-catalanismes-i-errors-de-traduccio-al-Libro-de-la-Vida-de-Santa-Teresa-de-Jesus

[67] JORDI BILBENY, «Per què penso que Santa Teresa de Jesús és catalana», conferència pronunciada al Centre Cultural Lleidatà de Barcelona el 3 de juliol del 2012.

[68] Vg. JORDI BILBENY, «Una llegenda catalana sobre Santa Teresa», web de l'Institut Nova Història, 29 d'octubre del 2013; https://www.inh.cat/articles/Una-llegenda-catalana-sobre-Santa-Teresa

[69] Vg. JORDI BILBENY, «El sesseig dels primers hispanoamericans i el sesseig dels catalans», web d'En Jordi Bilbeny, 25 de maig del 2020; http://www.jordibilbeny.cat/2020/05/25/el-sesseig-dels-primers-hispanoamericans-i-el-sesseig-dels-catalans/

[70] AMADO ALONSO, «Orígenes del seseo americano», Estudios Lingüísticos. Temas hispanoamericanos; Editorial Gredos, Madrid, 1953, p. 106.

[71] Ídem, p. 108.

[72] ANTONIO SÁNCHEZ MOGUEL, El lenguaje de Santa Teresa de Jesús. Juicio comparativo de sus escritos con los de San Juan de la Cruz y otros clásicos de su época; Imprenta Clásica Española, edició pòstuma, Madrid, 1915, p. 59.

[73] Ídem, p. 73.

[74] Ídem.

[75] Ídem, p. 74.

[76] Vg. JOAN CASSOLA, «Teresa de Jesús, Ramon Llull i els trobadors», ponència presentada al 17è Simposi sobre la Història Censurada de Catalunya; Arenys de Munt, 18 de novembre del 2017; https://www.inh.cat/arxiu/vid/17e-simposi-sobre-la-historia-censurada-de-Catalunya/Joan-Cassola-Teresa-de-Jesus,-Ramon-Llull-i-els-trobadors

[77] Vg. SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la Vida. Autógrafo de la Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial (Vitrina 26); presentació i transcripció paleogràfica de Tomás Alvarez, Editorial Monte Carmelo - Patrimonio Nacional, Burgos, 1999, 2 toms i SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida; edició a cura de Jorge García López, ob. cit.

[78] Vg. JORDI BILBENY, «Els Colom de Barcelona i el barceloní Cristòfor Colom», Paratge, 10 (1999), p. 32-52; Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya, Proa, Barcelona, 2006 i La data de naixement d'En Colom, Librooks Barcelona, S.L., Barcelona, 2017.

[79] Vg. JORDI BILBENY, Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XV; Librooks Barcelona, S.L.; Barcelona, 2018.

[80] FRANCISCO RICO, «Santa Teresa de Jesús, Libro de la Vida», Breve biblioteca de autores españoles; Editorial Seix Barral, S.A.; tercera edició, Barcelona, 1991, p. 128.

[81] DIONISIO CHAULIÉ, «Cosas de Madrid. Continuación (I). Memorias Intimas», Revista Contemporánea, any IX, núm. 187, 15 de setembre del 1883, p. 402.

[82] Ídem, p. 403.

[83] ALBERTO BLECUA, «Una gran literatura anómala», La Vanguardia, dimarts, 12 d'octubre del 1982, p. 37.

[84] FRANCISCA CAIMARI FRAU, «El Epistolario de Santa Teresa de Ávila: estudio sintáctico-estilístico»; Caligrama, núm. 1, 1 (1984), p. 212.

[85] FRANCISCO CALERO, «Luis Vives fue el autor del Lazarillo de Tormes», Espéculo, núm. 32, març-juny del 2006;

https://webs.ucm.es/info/especulo/numero32/luvives.html

[86] MONTSERRAT CAMPS, «Catalanades i catalanismes al Lazarillo de Tormes», web de l'Institut Nova Història, 8 de juny del 2019; https://www.inh.cat/articles/Catalanades-i-catalanismes-al-Lazarillo-de-Tormes-

[87] F. CAIMARI FRAU, ob. cit., p. 213.

[88] Ídem, p. 218.

[89] Ídem, p. 216.

[90] Ídem.

[91] Ídem.

[92] Vg. J. BILBENY, «Catalanades, catalanismes i errors de traducció al Libro de la Vida de Santa Teresa de Jesús»; ob. cit.

[93] RAFAEL CANO, Lecciones de Literatura General y Española; Establecimiento Tipográfico, Librería y Almacen de papel de Peralta y Menéndez, segona edició corregida i augmentada, Palencia, 1877, Primera Part: «Literatura General», p. 379-380.

[94] RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, Antología de prosistas españoles; Imp. de la Lib. y Casa Edit. Hernando (S.A.), cinquena edició corregida, Madrid, 1928, p. 144.

[95] RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, «El estilo de Santa Teresa», Mis páginas preferidas. Temas literarios; Antología Hispánica-7, Editorial Gredos, Madrid, 1957, p. 200.

[96] Ídem, p. 202.

[97] Ídem.

[98] Ídem, p. 203.

[99] JOSE GARCIA LOPEZ, Historia de la Literatura Española; Editorial Vicens-Vives, divuitena edició, Barcelona, 1972, p. 215.

[100] Ídem.

[101] Ídem.

[102] Ídem.

[103] LUIS A. MOSCOSO VEGA, Aportaciones para un estudio del Español en Santa Teresa de Avila; Casa de la Cultura Ecuatoriana. Núcleo del Azuay, Cuenca (Equador), 1962, p. 18.

[104] Vg. J. BILBENY, «Catalanades, catalanismes i errors de traducció al Libro de la Vida de Santa Teresa de Jesús»; ob. cit.

[105] VICENTE DE LA FUENTE, «Preliminares», Escritos de Santa Teresa; afegits i il·lustrats per Vicente de la Fuente, M. Rivadeneyra-Impresor-Editor, Madrid, 1861, Tom Primer, p. XIV.

[106] F. RICO, ob. cit., p. 128.

[107] Vg. ANTONIO ROYO MARÍN, Doctoras de la Iglesia. Doctrina espiritual de Santa Teresa de Jesús y Santa Catalina de Siena; Biblioteca de Autores Cristianos. Minor- 17, Editorial Católica, Madrid, 1970.

[108] MARÍA JOSÉ PÉREZ GONZÁLEZ, «El rostro de Teresa de Jesús como escritora en El libro de la Vida», Tonos, núm. 20, desembre 2010; https://www.um.es/tonosdigital/znum20/secciones/estudios-14-teresaj_escritoralv.htm

[109] TERESA DE JESÚS, «Camino de Perfección», Obras; editades i anotades pel P. Silverio de Santa Teresa, Biblioteca Mística Carmelitana-3, Tipografia de «El Monte Carmelo», Burgos, 1916, cap. IV, p. 219.

[110] Vg. J. DE PALAFOX Y MENDOZA, ob. cit., Carta XXXII, p. 134.

[111] R. MENÉNDEZ PIDAL, «El estilo de Santa Teresa»; ob. cit., p. 212.

[112] TERESA DE JESÚS, «Modo de visitar los conventos de religiosas», Obras de la Gloriosa Madre Santa Teresa de Jesus, Fundadora de la Reforma de la Orden de Nuestra Señora del Carmen, de la Primitiva Observancia; ob. cit., M.DCC.LII, Tom II, p. 519.

[113] Obras del Ilustrissimo, Excelentissimo, y Venerable Siervo de Dios Don Juan de Palafox y Mendoza; Imprenta de Don Gabriel Ramirez, Madrid, M.DCC.LXII, Tom VII, «Notas a las Cartas, y Avisos de Santa Teresa de Jesús, y varias Poesias Espirituales del Venerable Autor», p. 48, nota 2.

[114] Vg. Cartas de Santa Teresa de Jesús y otros escritos y documentos referentes á esta Grande y Santa Madre Reformadora de la Órden Carmelitana y Fundadora de la Órden de Religiosos y Religiosas Descalzos de Nuestra Señora del Cármen; Librería de Garnier Hermanos, nova edició, París, 1884, Apèndix núm. 40, p. 528.

[115] FRAY LUIS DE LEON, «Carta-Dedicatoria a la M. Ana de Jesús», Obras Completas Castellanas; La Editorial Católica, S.A.; pròlegs i notes de Félix García, Madrid, MCMLXVII, tom I, p. 909.

[116] «Carta del R. P. Maestro F. Luys de Leon a las Madres Priora Ana de Iesus y Religiosas Carmelitas Descalças del Monasterio de Madrid, en Recomendacion del Espiritu i Doctrina de la S. Madre Teresa de Iesus», Las Obras de la S. Madre Teresa de Iesus, Fundadora de la Reformacion de las Descalças y Descalços de N. Señora del Carmen; Enprenta Plantiniana de Balthasar Moreto, Anvers, M.DC.XXX, «Primera Parte que contiene Su Vida», p. B2 [vers].

[117] MARCELINO MENÉNDEZ PELAYO, «Estudios y Discursos de Crítica Histórica y Literaria», vol. VI, Obras Completas; dirigides per Miguel Artigas, Consejo Superioir de Investigaciones Científicas - Aldus S. A. de Artes Gráficas, Santander, MCMXLI - MCMLXII, tom XI, p. 259.

[118] R. MENÉNDEZ PIDAL, «El estilo de Santa Teresa»; ob. cit., p. 206.

[119] Ídem, p. 205.

[120] Ídem, p. 212.

[121] Ídem, p. 201.

[122] ENRIQUE LLAMAS MARTINEZ, Santa Teresa de Jesús y la Inquisición española; Bibliotheca Theologica Hispana-6, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Instituto «Francisco Suárez», Madrid, 1972, p. 223.

[123] Ídem.

[124] R. MENÉNDEZ PIDAL, ob. cit., p. 221.

[125] PEP MAYOLAS, «Paral·lelismes entre Teresa d'Àvila i Teresa de Cardona»; conferència pronunciada al Centre Comarcal Lleidatà de Barcelona el 26 de juliol del 2012.

[126] Vg. JORDI BILBENY, «L'oncle Pere de Santa Teresa i l'oncle Pere de l'Abadessa de Pedralbes», web de l'Institut Nova Història, 29 de setembre del 2018; https://www.inh.cat/articles/L-oncle-Pere-de-Santa-Teresa-i-l-oncle-Pere-de-l-Abadessa-de-Pedralbes

[127] Vg. RAFEL MOMPÓ, «Més arguments per a identificar Santa Teresa de Jesús com a Caterina de Cardona (2)», web de l'Institut Nova Història, 15 d'octubre del 2020; https://www.inh.cat/articles/Mes-arguments-per-a-identificar-Santa-Teresa-de-Jesus-com-a-Caterina-de-Cardona-2-

[128] Vg. JOAN CASSOLA, «Lo pou de santa Teresa de Cardona», web de l'Institut Nova Història, 10 de gener del 2021; https://www.inh.cat/articles/Lo-pou-de-santa-Teresa-de-Cardona i JORDI BILBENY, «Santa Teresa estava emparentada amb famílies catalanes, segons un calendari del 1898», web de l'Institut Nova Història, 12 d'octubre del 2020; https://www.inh.cat/articles/Santa-Teresa-estava-emparentada-amb-families-catalanes,-segons-un-calendari-del-1898; «Santa Teresa de Cardona, la santa i abadessa catalana que els censors van fer passar per Santa Teresa d'Àvila», web de l'Institut Nova Història, 29 de gener del 2021; https://www.inh.cat/articles/Santa-Teresa-de-Cardona,-la-santa-i-abadessa-catalana-que-els-censors-van-fer-passar-per-Santa-Teresa-d'Avila

[129] Vg. JOSEPH ALADERN, «cor», Diccionari Popular de la Llengua Catalana; Francisco Baxarias, Editor; Barcelona, 1905, Volum Segon, p. 476.

[130] RODOLF LLORENS i JORDANA, Com han estat i com som els catalans; Edicions Ariel, Barcelona, 1968, p. 95.

[131] Vg. POMPEU FABRA, Diccionari General de la Llengua Catalana; Llibreria Catalònia, Barcelona, 1932, p. 484 i M. TERESA ESPINAL, Diccionari de sinònims de frases fetes; Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions - Publicacions de la Universitat de València - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona/València, 2004, p. 396.

[132] Vg. «pirosi», Diccionari de la Llengua Catalana; redacció de Jordi Bruguera i Talleda, Isidre Illa i Bonet, Lluís Marquet i Ferigle i Josep Torras i Rodergas, Enciclopèdia Catalana, S.A.; segona edició, corregida i revisada, Barcelona, 1983, p. 1204,

[133] Vg. «cor», Diccionari de la Llengua Catalana; ob. cit., p. 428.

[134] Vg. MN. ANTONI Mª ALCOVER – FRANCESC DE B. MOLL, «mal», Diccionari Català-Valencià-Balear; Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1956, tom VII, p. 136.

[135] Vg. «epigastri», Diccionari de la Llengua Catalana; ob. cit., p. 622.

[136] Vg. Diccionari Catalá-Castellá-Llatí-Frances-Italiá; editat per una Societat de Catalans, Imprèmpta de Joseph Torner, Barcelona, 1834, Volum Segon, p. 164.

[137] Lo Proces de les Olives i somni de Ioan Ioan, Ordenat Principalment per lo Reverent mossen Bernat Fenollar, i lo discret en Ioan Moreno, Notari, E apres per lo magnifich mossen Iaume Gaçull, cavaller i [per] altres amplificat; València, a casa de Ioan de Arcos, M.D.LXI, p. Giij [vers].

[138] Vg. P. JAUME ANGEL SAURA, «Mal», Novissim Diccionari Manual de las Llenguas Catalana-Castellana; Llibrería de Esteve Pujal, Editor; sisena edició, Barcelona, 1878, p. 256.

[139] Vg. Diccionari Catalá-Castellá-Llatí-Frances-Italiá; ob. cit., p. 164.

[140] SEBASTIAN DE COBARRUVIAS OROZCO, Tesoro de la Lengua Castellana, o Española; Luis Sanchez, Impressor del Rei N. S., Madrid, M.DC.XI, p. 237.

[141] Vg. J. BILBENY, Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI; ob. cit.

[142] E. LLAMAS MARTINEZ, ob. cit., p. 227-277; ENRIQUE DEL SAGRADO CORAZÓN, «Santa Teresa de Jesús ante la Inquisición Española», Ephemerides Carmeliticae, XIII, 1-2 (1962), p. 529. i JUAN MANUEL ORTÍ Y LARA, La Inquisición, Imprenta de la Viuda é Hijo de Aguado, edició corregida i augmentada, Madrid, 1877, p. 290.

[143] E. DEL SAGRADO CORAZÓN, ob. cit., p. 529.

[144] ALISON WEBER, «The Three Lives of the Vida: The Uses of Convent Autobiography», Women, Texts and Authority in Early Modern Spanish World; edició de Marta V. Vicente i Luis R. Corteguera, Routledge, Londres i Nova York, 2003, p. 108.

[145] Vg. RAQUEL TRILLIA, «Algunas reacciones de los primeros lectores del Libro de la Vida de Teresa de Ávila según el autógrafo»; Alpha, 26 (2008), p. 58-65.

[146] TOMÁS ALVAREZ, Nota Histórica; Annex al volum II del Libro de la Vida, Editorial Monte Carmelo - Patrimonio Nacional, Burgos, 1999, p. 598.

[147] TERESA DE JESÚS, «Libro de las Relaciones», Escritos de Santa Teresa; a cura de Vicente de la Fuente, ob. cit., Tom Primer, Relació VII, p. 162.

[148] J. BILBENY, Inquisició i Decadència. Orígens del genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XV; ob. cit.

[149] R. TRILLIA, ob. cit., p. 48.

[150] Cf. SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la Vida; edició autògrafa a cura de Tomás Alvarez; ob. cit., tom I, p. 409 i tom II p. 409.

[151] V. DE LA FUENTE, Ecritos de Santa Teresa; ob. cit., Tom Primer, p. 301-302.

[152] T. DE IESUS, «La Vida», ob cit., (Anvers, M.DC.XXX), p. 1.

[153] Vg. FELIP RODRÍGUEZ, «St. Theresa, Spanish Abbess», web de l'Institut Nova Història, 16 d'octubre del 2014, https://www.inh.cat/articles/St.-Theresa,-Spanish-Abbess i «Teresa... "Madre", Priora i Abadessa», web de l'Institut Nova Història, 23 d'octubre del 2018; https://www.inh.cat/articles/Teresa-Madre-,-Priora-i-Abadessa-; FRANCESC MAGRINYÀ, «Teresa de Jesús, abadessa, segons una butlla de Pius IV del 1565», ponència pronunciada al 18è Simposi sobre la Història Censurada de Catalunya, Arenys de Munt, 16 de novembre del 2018, https://www.inh.cat/arxiu/vid/18e-Simposi-sobre-la-Historia-censurada-de-Catalunya/2018-S-INH-Francesc-Magrinya-

[154] E. LLAMAS MARTINEZ, ob. cit., p. 228.

[155] Mª. J. PÉREZ GONZÁLEZ, ob. cit.

[156] E. LLAMAS MARTINEZ, ob. cit., p. 234, nota 17.

[157] Ídem, nota 18.

[158] Ídem.

[159] JOSEPH ELIAS ESTRUGOS, Fenix Catala, o Llibre del Singular Privilegi, favors, gracias, y miracles de Nostra Senyora del mont del Carme; a casa d'Esteve Bartau, Perpinyà, 1644, p. 152 [recte].

[160] Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, Fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; Iayme Cendrat, Barcelona, 1588, p. 443 [vers] - 444 [recte].

[161] Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; ob. cit., p. 506.

[162] Vg. «La Vida de la B. Madre Theresa de Iesus, y algunas de las mercedes que dios le hizo, escritas por ella misma, por mandado de su Confessor, a quien lo embia y dirige», Los libros de la B. Madre Teresa de Iesus, Fundadora de la Reformacion de los Descalços, y Descalças de N. Señora del Carmen; corregides de nou amb el seu original, Pedro Cabarte, Saragossa, 1615, p. 308-309.

[163] Los Libros de la Madre Santa Teresa de Iesus, Fundadora de la reformacion de los Descalços, y Descalças de Nuestra Señora del Carmen; de nou corregides amb el seu original, Antonio Alvarez, Lisbona, 1628, p. 241.

[164] Vg. «La Vida de la Santa Madre Teresa de Iesus», Las Obras de la S. Madre Teresa de Iesus, Fundadora de la Reformacion de las Descalças y Descalços de N. Señora del Carmen; ob. cit., p. 419.

[165] E. LLAMAS MARTINEZ, ob. cit., p. 235.

[166] SILVERIO DE SANTA TERESA, «Preliminares», Obras de Santa Teresa de Jesús; editades i anotades pel P. Silverio de Santa Teresa, Biblioteca Mística Caremelitana-1, Tipografia de «El Monte Carmelo», Burgos, 1915, tom I,

«Libro de la Vida», p. CXXVIII.

[167] T. ALVAREZ, «Presentación»; ob. cit., p. XVII.

[168] Ídem.

[169] Vg. «Censura y Aprobacion de la Obra que puede servir por argumento de toda ella: Hecha por el P. Maestro Fray Iuan de Lerma Monge de S. Benito y Prior de san Pablo de Barcelona», Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, Fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; ob. cit., [Barcelona, 1588], p. s/n.

[170] «[Sonet] Del Padre Maestro fray Francisco de Lerma Predicador mayor de san Benito el Real de Valladolid», Amaçona Cristiana. Vida de la B.M. Theresa D. IHS., de Bartolomé de Segura; Francisco Fernandez de Cordoba, Valladolid, 1619, p. s/n.

[171] A. SÁNCHEZ MOGUEL, ob. cit., p. 45.

[172] ÁNGEL DE PRADO MOURA, Inquisición e inquisidores en Castilla. El Tribunal de Valladolid durante la crisis del Antiguo Régimen; Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Valladolid, Valladolid, 1995, p. 37.

[173] OLGA MARÍA DEL REDENTOR, De gusano a mariposa. Comentarios al Libro de la Vida de Santa Teresa de Jesús; Editorial Samaritana, Viana de Cega, 2020, p. 649.

[174] ANTONIO CASTILLO GÓMEZ, Historia de la cultura escrita. Del próximo Oriente Antiguo a la sociedad informatizada; Ediciones Trea, Xixon, 2002, p. 197.

[175] T. ALVAREZ, Nota Histórica; ob. cit., p. 512.

[176] Vg. J. BILBENY, Inquisició i Decadència. Orígens dels genocidi lingüístic i cultural a la Catalunya del segle XVI; ob. cit.

[177] TOMÁS ALVAREZ, «Presentación», Libro de la Vida, de Santa Teresa de Jesús; ob. cit., tom II, p. XII.

[178] V. DE LA FUENTE, «Preliminares», ob. cit., p. XVIII.

[179] Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, Fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; ob. cit., [Barcelona, 1588], pàgines s/n.

[180] Vg. TERESA DE IESUS, Tratado Llamado Camino de Perfeccion; a casa de la Vídua de Pedro de Huete, València, 1587.

[181] Ídem, p. 4 [recte].

[182] MERCÈ GRAS, «Els llibres de Teresa de Jesús publicats a Catalunya (ss. XVI-XVIII)», web Castell Interior, 26 de maig del 2015; https://castellinterior.com/2015/05/26/els-llibres-de-teresa-de-jesus-publicats-a-catalunya-ss-xvi-xviii/

[183] V. DE LA FUENTE, «Introducción al Libro de la Vida de Santa Teresa», Escritos de Santa Teresa; ob. cit., (1861), Tom Primer, p. 4.

[184] T. ALVAREZ, Nota Histórica; ob. cit., p. 508.

[185] Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, Fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; ob. cit., [Barcelona, 1588], p. s/n.

[186] Ídem, p. s/n.

[187] Los Libros de la Madre Teresa de Iesus, fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços de la primera regla; ob. cit., [Salamanca, M.D.LXXXVIII], p. 25-30.

[188] LLUÍS DE YZAGUIRRE i MAURA, De Varcelona a Sebilla amb Cristòfor Colom; Laboratori de Tecnologies Lingüístiques, Barcelona, 2006, p. 24;

http://latel.upf.edu/terminotica/membres/DE_YZA/publi/colom2006/deVarcelonaaSebilla.pdf

[189] «La Vida de la Santa Madre Teresa de Iesus; Y algunas mercedes que Dios le hizo, escritas por ella misma, por mandado de su Confessor, à quien lo embia y dirige», Las Obras de la Santa Madre Teresa de Iesus, Fundadora de la Reformacion de las Descalças y Descalços de N. Señora del Carmen; ob. cit. (Anvers, M.DC.XXX), «Primera Parte que contiene su Vida», capítol I, p. 4.

[190] Vg. JORDI BILBENY, «Els lectors de València i la Nació Catalana al segle XV. Aproximació a les bases socials de l'erasmisme català», web de l'Institut Nova Història, 8 de març del 2016; https://www.inh.cat/articles/Els-lectors-de-Valencia-i-la-Nacio-Catalana-al-segle-XV.-Aproximacio-a-les-bases-socials-de-l-erasmisme-catala

[191] LAURA MASIP BRACONS, Ermitans a la literatura medieval; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 69.